

Lukáš Cvrček

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

ÚVOD

Mimořádný XIV. nebo také Vysočanský sjezd bezesporu patří k výjimečným událostem v dějinách Komunistické strany Československa. Z dlouhé řady sjezdů této strany se vymyká celou řadou okolností svého svolání, příprav, vlastním průběhem i anulací výsledků neodlučitelně spjatých s pokusem o demokratizaci komunistického režimu v Československu v roce 1968, jenž vešel do historie jako Pražské jaro, a jeho násilným potlačením vojenskou intervencí pěti zemí Varšavské smlouvy.

Jako důležitou politickou událostí období tzv. Pražského jara se XIV. mimořádným sjezdem více či méně zabývají všechny odborné publikace zaměřené na dění roku 1968. V žádné z nich však není Vysočanský sjezd ústředním tématem.

Tato studie je pokusem o souhrnné zmapování jeho svolání, příprav, průběhu, anulace jeho výsledků a ohlasů na něj. Dějiny XIV. mimořádného sjezdu jako navýsost politické události jsou především dějinami jednání v různých grémiích a zákuřlisí KSČ a „bratrských“ komunistických stran. Tomu odpovídá také výběr použitých pramenů, které sestávají z fondů bývalého Archivu ÚV KSČ umístěného v Národním archivu v Praze, Archivu ÚV KSS uloženého ve Slovenském národním archivu v Bratislavě a Archivu vládní komise pro objasnění událostí roku 1968 umístěného v Archivu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Praze.

Výsledky výzkumu archivních fondů jsou doplněny poznatky z dokumentů vydaných v edici Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR s názvem *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970* i některých starších vydaných pramenů.¹ Zde byly publikovány také některé materiály zahraniční provenience, jež však nemohou úplně nahradit archivní studium dokumentů ze sovětské éry, umístěných především v ruských archivech.

Zároveň bylo možné využít několika odborných i popularizačních titulů, publikovaných však převážně autory osobně spjatými s popisovanými událostmi.² Literatura byla využita i při vykreslení událostí, jež nebyly přímým předmětem archivního bádání.³

1 PELIKÁN, Jiří: *XIV. mimořádný sjezd KSČ. Protokol a dokumenty*. Europaverlag, Vídeň 1970; *Rok šedesátý osmý v usneseníh a dokumentech ÚV KSČ*. Svoboda, Praha 1969.

2 BENČÍK, Antonín: *Rekvie m za pražské jaro*. Tempo, Třebíč 1998; BENČÍK, Antonín: *V chapadleh kremelské chobotnice*. Mladá fronta, Praha 2007; KURAL, Václav (ed.): *Československo roku 1968. Obrodný proces*, 1. díl. Parta, Praha 1993 aj.

Tyto zdroje doplnily na mnoha místech vzpomínky pamětníků, ať už se jednalo o záznamy rozhovorů s nimi, uložené v archivech, nebo o jejich publikované memoáry.⁴ Pro výzkum ohlasů na XIV. mimořádný sjezd i proměn postoje komunistické strany a veřejnosti k němu byly využity stranické deníky a časopisy a také značné množství letáků a různých neoficiálních tiskovin z období těsně po okupaci v srpnu 1968.

Studie je rozdělena do dvou základních celků: na předsjezdové období a vlastní průběh sjezdu. První kapitola je věnována politickým souvislostem svolání XIV. mimořádného sjezdu. V kontextu úvah a sporů o jeho svolání podává tento text hrubý nástin politické situace v Československu v první polovině roku 1968, zasazený do souvislosti s velmocenskou politikou Sovětského svazu. Nemá však žádné ambice být kronikou Pražského jara a ani jí není.

Druhá kapitola je věnována organizačním a obsahovým přípravám sjezdu, jež se odehrávaly ve značném spěchu. Vzhledem k tomu, že s určitou výjimkou Kaplanovy práce⁵ nebyly dosud podrobněji publikovány detaily o zákulisí příprav sjezdů Komunistické strany Československa, bylo nutné tuto kapitolu pojmut jako popis XIV. mimořádného sjezdu se zřetelem k odlišnostem v jeho přípravách.

Ve třetí kapitole jsou podle stejného přístupu jako v první nastíněny politické souvislosti příprav sjezdu od jeho svolání na květnovém plénu ÚV KSČ do srpnové okupace, přičemž značná pozornost je věnována mezinárodním aspektům průběhu jeho příprav a zhodnocení jeho vlivu na rozhodování o ozbrojené intervenci v Československu.

Čtvrtá kapitola obsahově spadá do druhého celku. Je v ní zachycen vlastní průběh Vysočanského sjezdu od vpádu okupačních jednotek 21. srpna 1968 až k anulaci jeho výsledků po návratu československých představitelů z Moskvy a následnému přijetí Moskevských protokolů na plenárním zasedání ústředního výboru KSČ 31. srpna 1968. Přijaté závěry Vysočanského sjezdu jsou hodnoceny z hlediska jejich přínosu ke krachu pokusu kolaborantů o ustavení tzv. dělnicko-rolnické vlády a ospravedlnění invaze cizích vojsk.

Pátá kapitola popisuje vývoj situace uvnitř Komunistické strany Slovenska od 21. srpna 1968 do skončení jejího mimořádného sjezdu 29. srpna 1968, jehož delegáty se díky vystoupení Gustáva Husáka podařilo ovlivnit natolik, aby se připojili k úsilí o anulaci výsledků Vysočanského sjezdu.

Závěrečná kapitola mapuje vývoj veřejné publicity XIV. mimořádného sjezdu KSČ a postoj veřejnosti ke sjezdu a jeho závěrům.

3 KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy*. Doplněk, Brno 2002; RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slovinci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Academic Press a Masarykův ústav AV ČR, Bratislava a Praha 1998 aj.

4 CÍSAŘ, Čestmír: *Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah*. ETC publishing, Praha 1998; DIENSTBIER, Jiří – LÁNSKÝ, Karel – ŠILHÁN, Věněk – ŠIMON, Bohumil: *Srpen 1968*. Práce, Praha 1990; HOCHMAN, Jiří (ed.): *Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. Svoboda, Praha 1993; PLEVZA, Viliam: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Tatrapress, Bratislava 1991; STEHLÍK, Josef (ed.): *Jaromír Litera. Vlastním nákladem vydal Josef Stehlík, rok a místo neuvedeny*; ŠIMON, Bohumil: *Klobouk od Brežněva*. Periskop, Praha 1997.

5 KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy*.

Lukáš Cvrček

Studie je doprovázena třemi přílohami, jež obsahují seznamy členů ústředních orgánů KSČ zvolených na Vysočanském sjezdu. Kromě seznamu členů ústřední kontrolně-revizní komise už byly publikovány jinde. Je však nutno dodat, že se v nich především kvůli počestování slovenských jmen a různým nedorozuměním způsobeným provizorními podmínkami vyskytovala zkomolená jména zejména funkcionářů, kteří se v takto vysokých funkcích ocitli na Vysočanském sjezdu poprvé a po anulaci jeho výsledků z nich zase navěky zmizeli.⁶

PŘEDSJEZDOVÉ OBDOBÍ

Politické souvislosti svolání XIV. mimořádného sjezdu KSČ

Východiskem pro svolání mimořádného sjezdu KSČ a s ním spojené politické události tzv. Pražského jara se stalo odstavení Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ v prvních dnech roku 1968.⁷ Jeho vynuceným odchodem z této pozice vyvrcholila nespokojenost části funkcionářů KSČ s řešením, či v některých ohledech spíše neřešením, dlouhodobě se prohlubujících problémů v zemi.

Opozice v komunistické straně nepředstavovala názorově monolitní proud. Jednotlivci i skupiny funkcionářů se k ní přidávali z různých pohnutek a stejně různé byly i jejich představy o dalším vývoji. Všichni se sice shodovali na nutnosti změnit poměry uvnitř strany a metody její práce, ale žádný konkrétní program reforem v lednu 1968 neexistoval. Jasnou koncepci dalšího postupu po výměně prvního tajemníka ÚV KSČ neměli ani Novotného příznivci ve vedení strany. Proto byl ústředním výborem KSČ uložen jeho předsednictvu úkol vypracovat návrh *Akčního programu*, který měl stanovit hlavní cíle a úkoly do XIV. sjezdu, tj. na následující dva roky.⁸

Reakce nižších stranických struktur a řadových občanů na Novotného odchod nebyla zprvu nijak vzrušená. Ostatně první zprávy o lednovém plenárním zasedání ÚV KSČ neslibovaly kromě změny tváře v nejvyšší stranické funkci žádné jiné podstatné změny. Na konci ledna 1968 byly obvyklé praktiky informování o stranických událostech narušeny článkem Josefa Smrkovského v odborářském deníku *Práce*, v němž psal o důsledném rozvíjení ekonomické reformy v hospodářské sféře a obrození demokraticismu ve společnosti i v práci komunistické strany.⁹

6 Typickou ukázkou takového případu je slovenský delegát a člen vysočanského předsednictva ÚV Ondřej Sámel, jehož příjmení se v různých částech zápisu ze sjezdu objevuje jako Sádek, Zámek, Samek a v těchto podobách přešlo také do publikovaných seznamů členů vysočanského ÚV a jeho předsednictva. Zkomolení jména zapisovatelé však neušel ani samotný Věnek Šilhán, jenž zde figuruje jako Věnek Šilhan. Na druhou stranu jméno delegáta HV KSČ při MV Jaroslava Rybaře bylo měněno na Rybáře tak často, že už na tuto skutečnost ani neupozorňoval a chyba se tak vyskytla i v některých oficiálních dokumentech ministerstva vnitra.

7 Zasedání ÚV KSČ, jež vyústilo v odchod Antonína Novotného z pozice prvního tajemníka ÚV KSČ, proběhlo ve dnech 19.–21. 12. 1967 a 3.–5. 1. 1968.

8 Řádný XIV. sjezd KSČ byl v souladu s tehdy platnými stanovami plánován v rámci čtyřletého intervalu na rok 1970.

9 SMRKOVSKÝ, Josef: Oč dnes jde? *Práce*, 21. 1. 1968.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

Během několika dnů ho v celostátních denících následovali další významní funkcionáři KSČ a v rozhlase novopečený předseda Svazu čs. spisovatelů Eduard Goldstücker. *Minulou politiku KSČ vůči inteligenci a mládeži, zvláště studentské, označil za chybnou. Je prý také nutné, aby ÚV KSČ zrevidoval své usnesení ze září 1967 o IV. sjezdu svazu spisovatelů a povolil vydávání jejich časopisů. A nejen to. Prof. Goldstücker navrhl novelizovat tiskový zákon, což znamenalo jinými slovy zrušit cenzuru. Lednové zasedání podle něho otevírá cestu k pokusu vybudovat socialismus vpravdě osvícený a vyžaduje tedy i novou orientaci KSČ; tu však nemohou uskutečňovat lidé, kteří po dlouhá léta prováděli starou, chybnou novotnovskou politiku.*¹⁰

Goldstückerův názor na nutnost kádrové obměny v mocenské struktuře komunistické strany sdílelo více prreformně naladěných funkcionářů. Patřil k nim také Zdeněk Mlynář, který úvahy o jejím provedení zachytil v pamětech.¹¹ Podle jeho plánu měl být co nejrychleji schválen *Akční program* jako programový dokument reformy.¹² Podle Mlynáře mohli být dle svých předpokladů pro novou politickou linii voleni noví funkcionáři už na březnových okresních a posléze krajských konferencích. Zároveň mohly tyto konference volit delegáty na mimořádný stranický sjezd, který by se sešel v květnu. Původně, nezávisle na svržení Novotného, na květen plánované volby do národních výborů všech stupňů mohly být spojeny s volbami do parlamentu a konány v červnu.¹³

Rychlou výměnou funkcionářů ve volených stranických a státních orgánech mělo být podle Mlynáře dosaženo stabilizace poměrů uvnitř strany a získána autorita pro provádění reforem. Navíc by volby proběhly tak rychle, že by se nedaly realizovat ani pokusy o registraci opozičních nekomunistických stran, jimž nebyla většina komunistů nakloněna.¹⁴

10 JANÁČEK, František – MORAVEC, Jan: Leden 1968 a spor o jeho smysl. In: KURAL, Václav (ed.): *Československo roku 1968. Obrodný proces*, 1. díl, s. 34–35.

11 MLYNÁŘ, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremle*. Mladá fronta, Praha 1990, s. 112–114.

12 *Akční program KSČ* byl schválen na dubnovém plenárním zasedání ÚV KSČ, jež proběhlo ve dnech 28. 3. a 1.–5. 4. 1968.

13 Volby do národních výborů byly v souladu s jednoznačným požadavkem stranických i státních orgánů (s výjimkou OV KSČ v Trutnově, Vsetíně a Dunajské Středě) odloženy na vhodnější termín. Prodlěva měla být využita především k odstranění nedostatků při výběru a navrhování kandidátů, k posouzení možnosti novelizace volebního zákona a personální rekonstrukci Ústřední volební komise Národní fronty. *Národní archiv* (dále jen NA), fond (dále jen f.) Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 65, a. j. 74, b. 15 – Zpráva o stanovisku stranických a státních orgánů k přípravě voleb.

14 Vznik nových nekomunistických politických subjektů byl jednou ze základních otázek reformy. Z pouhého mocenského neumlčení hlasů volajících po jejich formálním ustavení rozhodně nelze usuzovat na snahu reformních komunistů o nastolení volné demokratické soutěže politických stran, obvyklé v parlamentních demokraciích. Naopak! V systému „socialistické demokracie“ ve skutečnosti nebylo pro opravdu opoziční strany místo. V něm měly být i nadále všechny politické strany a společenské organizace sdružovány na bázi Národní fronty. Komunistická strana si v NF měla stejně jako dřív udržovat úlohu hegemonu. Do budoucna se tak už podle reformistů nemělo dít výhradně pomocí mocenských metod jako dosud. Nově měla KSČ brát v úvahu oprávněné specifické požadavky jiných složek NF a přesvědčovat je argumenty v rámci dialogu. Avšak v případě, že by komunistická strana se svými argumenty u ostatních složek NF neuspěla, nic by jí nebránilo v rychlém návratu k autoritativnímu prosazování jejích rozhodnutí prostřednictvím mocenských metod. Výstižně to charakterizují různá vystoupení A. Dubčeka včetně toho na jednání v Moskvě 4. května 1968: *Bude to otevřený rozhovor; povíme jim (ostatním politickým stranám sdruženým v NF – pozn. aut.) o existujícím nebezpečí, vynasnažíme se přesvědčit je, ale jestli to nezapůsobí, nezavábáme vystoupit s jednoznačným politickým hodnocením akcí těchto stran. Nikomu nedovolíme vytvářet v zemi reálnou protiváhu komunistické strany, nedopustíme návrat do období ani před rokem 1945, ani před rokem 1948.* VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL,

Zastánci urychlené kádrové obměny v podobě svolání mimořádného sjezdu museli na svou stranu získat rozhodující podíl členstva v nižších organizacích.¹⁵ Značná část z devíti tisíc rezolucí došlých ústřednímu výboru mezi lednem a květnem 1968 skutečně volala po kádrových změnách nejen v ústředním výboru, ale také v orgánech nižších stupňů. Avšak jen menší část z nich, přijatá zejména v období konání okresních konferencí KSČ v březnu 1968, požadovala svolání mimořádného sjezdu strany nebo její celostátní konference,¹⁶ kde měli být odvoláni zdiskreditovaní členové ústředního výboru, projednány nové stanovy a *Akční program*.¹⁷

Ke svolání mimořádného sjezdu cítili odpor především konzervativní komunističtí funkcionáři, pro něž by personální obměna znamenala téměř jistý odchod z významných postů. Také mezi částí zaměstnanců politického aparátu všech stupňů panovala nejistota ohledně jejich dalšího uplatnění. Správně vycítili, že jejich práce, spočívající především v nařizování, administrativním rozhodování a kontrole, nebude v případě důsledné realizace reformem příliš perspektivní. Stranický aparát by prošel značným zestříháním. Zároveň by začal být kladen podstatně větší důraz na odbornou kvalifikaci jeho pracovníků, jež byla dosud zpravidla nahrazována „správným“ třídním původem a politickou uvědomělostí.

Strach ze ztráty postavení a privilegií, na něž by v běžném zaměstnání odpovídajícím jejich nedostatečnému vzdělání nemohli ani pomyslet, postavil mnoho pracovníků stranického aparátu proti mimořádnému sjezdu i proti reformám obecně. V oddalování sjezdu pak společně s konzervativními funkcionáři spatřovali naději, že se ve svých funkcích dočkají chvíle, kdy reformní proces dospěje ke krizovému bodu a systém bude třeba i pod vnějším tlakem nucen ho v zájmu svého přežití odmítnout jako celek.¹⁸

Jinou skupinou odpůrců urychleného svolání mimořádného sjezdu a konsolidace komunistické strany byli podle Stanislava Sikory radikálně reformní komunisté v hromadných sdělovacích prostředcích a vědeckých institucích, případně se jednalo o mluvčí rodící se občanské společnosti. Domnívali se, že čím déle bude trvat stav provizoria, tím více budou mocenské struktury ustupovat nátlaku zdola a vybojuje se více demokratických reformem.¹⁹ Z hlediska reálné možnosti zásadně ovlivnit mimo-

Jaromír (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970 (prosinec 1967 – červenec 1968)*. ÚSD AV ČR a Doplněk, Praha a Brno 1995, dokument č. 53 – Sovětský záznam o rozhovorech vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Moskvě 4. května 1968, věnovaných výměně názorů na politickou situaci v Československu, s. 165–189.

15 Mimořádný sjezd komunistické strany mohl být svolán, požadovala-li by to alespoň jedna třetina členstva nebo ústřední výbor KSČ.

16 První kolo okresních konferencí proběhlo v termínu 9. a 10. března a druhé kolo od 15. do 17. března 1968. Závěry požadující kádrovou výměnu ve vedení KSČ byly přijaty na konferencích zastupujících téměř 36 % členstva. Ne všude však byl požadován přímo mimořádný sjezd strany.

17 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 01, sv. 186, a. j. 122, b. 27b – Informace o obsahu rezolucí došlých ÚV KSČ po lednovém plénu ústředního výboru strany.

18 Nesouhlas části pracovníků aparátu KSČ s jeho plánovanými proměnami či s průběhem reformního procesu rozhodně nemusel automaticky znamenat plošné schvalování okupace ze strany těchto lidí, nebo dokonce jejich součinnost s okupačními vojsky v srpnu 1968!

19 SIKORA, Stanislav: K vývoju v Komunistické strane Slovenska od októbra 1967 do augusta 1968. In: *Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967–1970*, sv. III. Komisia vlády SR pro analýzu historických udalostí z rokov 1967–1970 a Politologický kabinet SAV, Bratislava 1992, s. 60.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

řádne důležité politické rozhodnutí, jakým bezesporu je svolání sjezdu monopolně vládnoucí strany, však byli vědci, novináři i občanská společnost na jaře 1968 v podstatě bezmocní, i když jejich vliv ve společnosti nepochybně narůstal.

V tomto ohledu nejsilnějším odpůrcem koncepce rychlé výměny kádrů byla Moskva. Odchod řady prověřených funkcionářů z vedení KSČ, k němuž by s vysokou pravděpodobností na mimořádném sjezdu strany došlo, s sebou v očích představitelů KSSS přinášel vážné riziko nežádoucích změn zásadních principů a politické linie KSČ. V Kremlu se obávali, že by tyto změny mohly ohrozit do té doby naprosto dominantní vliv Sovětského svazu na politické a ekonomické dění v Československu. Navíc by mohly sehrát roli destabilizačního faktoru i v okolních zemích tzv. východního bloku a vážně narušit sovětskou velmocenskou pozici v celé střední Evropě. Za situace, kdy politický vývoj v Československu začal podle vedení Komunistické strany Sovětského svazu a některých jeho evropských stranických satelitů, především z NDR a Polska, nabírat stále více nežádoucí směr, nemohlo urychlené svolání mimořádného sjezdu KSČ získat podporu SSSR, a tím pádem ani ostatních zemí Varšavské smlouvy.

Poprvé dali představitelé komunistických stran SSSR a NDR najevo své znepokojení při pražských oslavách 20. výročí komunistického převzetí moci v Československu v únoru 1948.²⁰ Důrazněji zaznělo napomenutí na březnové schůzce představitelů vedení šesti evropských komunistických stran v Drážďanech.²¹ Zde po úvodním referátu Alexandra Dubčeka o situaci a výhledech práce KSČ, v němž připustil existenci „extrémních“ sil v Československu, zahrnuli zástupci zúčastněných zahraničních komunistických stran předem nepřipravenou²² československou delegaci kritikou politického vývoje po lednu 1968 a otevřeně vyjádřili obavy z nástupu kontrarevoluce v Československu. Zároveň dali jasně najevo, že *věc Československa je naší společnou věcí*.²³

20 Na zásah Leonida Brežněva byl už hotový projev Alexandra Dubčeka narychlo upravován v noci před slavnostním zasedáním ve Španělském sále Pražského hradu. Také v kuloárních rozhovorech zazněly v přítomnosti pracovníků mezinárodního oddělení ÚV KSČ výtky k situaci v Československu po lednu 1968. Východoněmecká delegace zkritizovala především článek člena ÚV KSČ a šéfa Ústavu pro politické vědy ÚV KSČ Václava Slavíka, publikovaný 31. ledna 1968 v *Rudém právu* pod názvem *Čas živé účasti*. Kritice byla podrobena také československá publicistika, filmová tvorba a kulturní politika obecně. Soudruzi z NDR se netajili ani obavami ohledně ekonomických teorií Oty Šika, v nichž spatřovali nebezpečí návratu k tržnímu hospodářství. Také sovětská delegace vyslovila znepokojení a podiv nad některými skutečnostmi v československém veřejném i politickém životě po lednu 1968. Nepříznivě byly komentovány články části československých vedoucích představitelů k výsledkům lednového pléna ÚV KSČ i údajně příliš liberální vedení *Rudého práva*, umožňující publikovat články, jimž podle sovětského mínění mnoho nechybělo, aby byly v rozporu s linií strany. Polská delegace sice neformulovala v přítomnosti pracovníků mezinárodního oddělení ÚV KSČ žádné konkrétní výhrady, ale dala alespoň najevo „značně rezervovaný postoj“ k výsledkům lednového pléna ÚV KSČ. Podrobněji VONDRŮVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970 (prosinec 1967 – červenec 1968)*, dokument č. 11 – Informace mezinárodního oddělení ÚV KSČ o pobytu delegací sedmi komunistických stran v Praze na oslavách 20. výročí Února 1948 a o jejich postojích k současnému vývoji v Československu, s. 54–61.

21 Se členy vedení komunistických stran SSSR, Polska, NDR, Maďarska a Bulharska jednali 23. 3. 1968 za československou stranu A. Dubček, O. Černík, J. Lenárt, D. Kolder a V. Biřak.

22 Původně se na drážďanské schůzce mělo jednat hlavně o ekonomických záležitostech.

23 Leonid Iljič Brežněv ve svém vystoupení zkritizoval především „očerňování“ dosavadní činnosti komunistické strany na půdě oficiálních médií. Tzv. Šejnovu aféru označil za záminku pro pokus

Lukáš Cvrček

Členové československé delegace v improvizovaných vystoupeních odpovídali na vyslovenou kritiku. Všichni sice připustili nedostatky, ale na druhou stranu také všichni odmítli tvrzení, že by v Československu byla kontrarevoluce. Českoslovenští delegáti se však mezi sebou rozcházel v celkovém hodnocení situace a v odhadu míry nebezpečí hrozícího komunistickému systému v Československu.²⁴ Rozdílné hodnocení politického vývoje v Československu po lednu 1968 jednotlivými členy drážďanské delegace naznačovalo názorové štěpení uvnitř lednové velké koalice Novotného odpůrců. Část z nich cítila silnou nespokojenost zejména se situací v médiích, jež podle Vasilu Biřaka *vypadly komunistické straně z rukou*.²⁵

Narůstající názorové rozpory se prozatím neprojevovaly zcela otevřeně, ale postupně v komunistické straně vznikaly předpoklady pro zformování a otevřené vystoupení tzv. neokonzervativní skupiny kolem D. Koldera a V. Biřaka. Svými kritickými postoji k vývoji situace, jež se víceméně ztotožňovaly s názory Moskvy, se stále více sblížovala s některými bývalými rivaly z řad „lidí Antonína Novotného“ (tzv. starokonzervativci), až s nimi postupem času dospěla do jediného proudu „zdravých sil“ uvnitř KSČ.

Přestože se drážďanská delegace v zájmu udržení jednoty ve vedení KSČ snažila po návratu zkreslit informace o skutečném průběhu schůzky z 23. března 1968,²⁶ nepodařilo se jí kritiku československého vývoje po lednu 1968 ze strany zahraničních komunistických stran úplně utajit, zejména když v následujících dnech zazněla veřejně v NDR.²⁷ Navíc je dost pravděpodobné, že mezi některé funkcionáře prosáklly informace o skutečném průběhu jednání neoficiální cestou buď přímo od části členů československé delegace, nebo prostřednictvím kontaktů v zahraničních komunistických stranách. Každopádně postupně narůstající tlak zvenců směřující k zastavení reformního procesu dodával konzervativnímu křídlu v KSČ sebevědomí, jež se později projevilo také v jednáních o svolání předčasného sjezdu.

o rozložení bojeschopnosti československé armády. Odsoudil také kritiku ministra zahraničí Václava Davida, v níž spatřoval útok na politickou orientaci Československa na Sovětský svaz. L. I. Brežněv napadl hlasy volající po ekonomické spolupráci s kapitalistickými zeměmi. Kritice neušli ani činitelé KSČ, zejména Josef Smrkovský, Ota Šik, Karel Kosík, Eduard Goldstücker ad. Josef Smrkovský byl Brežněvem kvůli svým veřejným vystoupením dokonce přímo obviněn z provádění antisocialistické a protistranické činnosti za zády vedení KSČ. Celkově byla situace v Československu sovětskou stranou hodnocena jako velmi nebezpečná. S těmito závěry se plně ztotožnili také zástupci ostatních zahraničních komunistických stran účastnících se jednání. Podrobněji VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970 (prosinec 1967 – červenec 1968)*, dokument č. 24 – Stenografický záznam porady šesti komunistických stran v Drážďanech 23. března 1968, věnované událostem v Československu po lednovém plénu ÚV KSČ, s. 73–114.

24 Tamtéž.

25 Tamtéž, s. 112.

26 VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970 (prosinec 1967 – červenec 1968)*, dokument č. 25 – Záznam ústní informace A. Dubčeka a dalších členů československé delegace o schůzce komunistických stran v Drážďanech 23. března 1968, s. 117–118.

27 Tajemník SED pro ideologickou práci Kurt Hager ve svém projevu na filozofickém kongresu v Berlíně dne 26. 8. 1968, publikovaném o den později v ústředním tiskovém orgánu ÚV SED *Neues Deutschland*, zkritizoval v „drážďanském“ duchu reformní vývoj v Československu a Josefa Smrkovského. Československá strana se ústy ministra zahraničí Václava Davida proti tomuto vystoupení obratem ohradila.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

Požadavek zásadně urychlit svolání XIV. sjezdu se na vrcholné úrovni objevil začátkem dubna. Tehdy s ním, většinou bez návrhu přesnějšího časového určení termínu konání, vystoupila část členů ústředního výboru KSČ na jeho plenárním zasedání.²⁸ Tento mimořádně důležitý bod zmínil ve svém úvodním i závěrečném projevu A. Dubček²⁹ a v reakci na vystoupení jednotlivých členů ústředního výboru se dostal také na pořad jednání předsednictva ÚV KSČ.³⁰ Ve všech případech byl s tímto požadavkem vysloven nesouhlas.

Argumentem pro odmítnutí byla především tehdejší nepřipravenost projednat na mimořádném sjezdu jiné záležitosti než rychlou personální výměnu v ústředním výboru strany. Podle A. Dubčeka i usnesení předsednictva bylo nutné napřed pomocí vědeckých analýz aktuálních problémů a prognostických výhledů do budoucna důkladně propracovat novou generální linii stranické politiky v klíčových otázkách programu strany a jejich nových stanov, nové ústavy a státoprávního uspořádání, Národní fronty, problémů růstu životní úrovně, základních záměrů páté pětiletky atd. *Jinak by jednání sjezdu nic nepřineslo a vedlo by jen k promarnění iniciativy a aktivity, ke které jsme stranu a masy podnítili.*³¹

Přitom se v diskusi v předsednictvu Drahomír Kolder, jedna z budoucích hlavních postav tzv. neokonzervativního křídla, zcela shodl s „Novotného člověkem“ Jiřím Hendrychem v obhajobě stávajícího ústředního výboru a vyslovil se proti personální obměně v něm: *Bylo by nespravedlivé, abychom vyslovovali nedůvěru ústřednímu výboru. Ještě ukáže svůj postoj. Musíme lidi převádět od konzervativních tendencí k progresivním. Musíme je zařadit, aby se mohli aktivně zapojit.*³²

Plénium ústředního výboru se ztotožnilo se stanoviskem předsednictva a vyslovilo se pro odložení svolání mimořádného sjezdu na dobu, *kdy to dovolí seriózní příprava sjezdového jednání.* Otázka mimořádného sjezdu tedy už v této chvíli v podstatě nestála, zda ho svolat nebo nesvolat, ale kdy a jak.

Zároveň díky personálním změnám v předsednictvu i sekretariátu ÚV KSČ a ve vládě (na dubnovém plénu ÚV KSČ byla z vrcholných pozic odvolána drtivá většina „Novotného lidí“) došlo k posílení pozice reformistů, kteří v těchto orgánech získali převahu. Posilování pozic zastánců reformu pokračovalo i po dubnovém plénu, když odvolaného předsedu Národního shromáždění Bohumila Laštovičku nahradil 16. dubna 1968 Josef Smrkovský.

28 Dubnové plenární zasedání ústředního výboru KSČ proběhlo ve dnech 28. 3. a 1.–5. 4. 1968. Požadavky na urychlení sjezdu zazněly několikrát 2. dubna (Koucký, Císař, Smrkovský, Hrdinová) i v následujících dnech (Vodsoň, Kriegl a Chňoupek).

29 VONDROVÁ, Jitka (ed.): *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)*. ÚSD AV ČR a Doplněk, Praha a Brno 1999, dokument č. 34 – 1. duben 1968, Praha, Záznam vystoupení Alexandra Dubčeka na dubnovém zasedání ústředního výboru KSČ, s. 248–249; dokument č. 40 – 1968, 5. duben, Praha – Záznam závěrečného vystoupení Alexandra Dubčeka na dubnovém zasedání ústředního výboru KSČ.

30 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 66, a. j. 79, b. 2 – Záznam diskuse předsednictva ÚV KSČ ze dne 2. 4. 1968 k otázce svolání sjezdu.

31 Viz poznámka č. 29.

32 Viz poznámka č. 30.

Lukáš Cvrček

Ve stejný den předsednictvo ÚV KSČ projednalo na podnět A. Dubčka návrh na vypracování harmonogramu prací souvisejících s přípravou sjezdu KSČ. Ve svém usnesení se přihlásilo k závěrům dubnového pléna, tzn. že svolání mimořádného sjezdu bez připraveného programu není reálné, a zavázalo delegáty ÚV KSČ vystupovat ve stejném duchu na nadcházejících krajských konferencích strany. Zároveň předsednictvo uložilo vypracovat harmonogram prací pro řešení a rozpracování základních otázek souvisejících s přípravou sjezdu.³³

V otázce dalšího projednávání svolání mimořádného sjezdu KSČ sehrály důležitou roli její krajské konference, jež proběhly mezi 19. až 21. a 25. až 29. dubnem 1968. Toto téma se ve všech krajích zařadilo mezi nejdůležitější body jednání s velkým počtem diskutujících (například na konferenci v Plzni tvořily příspěvky ke svolání sjezdu téměř 50 % ze všech přednesených). Delegáti všech krajských konferencí se shodli, že na jednání sjezdu je nutné zařadit: hodnocení politické situace, schválení stanov strany (třeba i provizorních), zvolení nového ústředního výboru a projednání státoprávního uspořádání Československa.³⁴

Zastánci svolání mimořádného sjezdu poukazovali především na podle nich stagnující a neefektivní politiku tehdejšího ústředního výboru plného zdiskreditovaných funkcionářů, politickou aktivitu společnosti potvrzující dozrání podmínek pro svolání sjezdu, potřebu uzavřít na sjezdu rehabilitace atd. Proti nim zazněly hlasy odmítající naléhání na brzké svolání mimořádného sjezdu. Jejich argumentem bylo podobné jako na dubnovém plénu především riziko špatné obsahové přípravy vrcholné stranické události v důsledku jejího přílišného uspěchání.³⁵

Hlasování na krajských konferencích bylo zpravidla poměrně těsné. Pro svolání mimořádného sjezdu se vyslovily konference v Praze, Brně, Českých Budějovicích a Plzni, jež představovaly více než stanovami požadovanou jednu třetinu členstva. Na druhou stranu pouze městská konference v Praze a jihomoravská krajská konference v Brně navrhly termín konání mimořádného sjezdu ještě před koncem roku 1968.

Také v ostatních krajích mnoho delegátů podporovalo svolání mimořádného sjezdu, ale nakonec se jim nepodařilo prosadit své návrhy do usnesení. Většinou byly přijaty obecnější formulace *urychleně svolat sjezd strany, urychlit řádný sjezd strany* nebo *urychleně svolat sjezd tak, aby byl řádně připraven*.³⁶

V tuto chvíli opět zasáhl do československých vnitřních záležitostí vnější faktor v podobě sovětské intervence. Už po dubnovém plénu ÚV KSČ poslal L. I. Brežněv svému československému protějšku Alexandru Dubčekovi znepokojený dopis,³⁷

33 VONDROVÁ, Jitka (ed.): *Komunistická strana Československa*, dokument č. 53 – 1968, 16. duben Praha – Usnesení 68. schůze předsednictva ÚV KSČ k návrhu na vypracování harmonogramu prací souvisejících s přípravou sjezdu KSČ.

34 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 68, a. j. 85, b. 2 – předsednictvo a sekretariát ÚV KSČ 7. 5. 1968 – Zhodnocení krajských konferencí strany.

35 Tamtéž.

36 Tamtéž.

37 VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970 (prosinec 1967 – červenec 1968)*, dokument č. 36 – Dopis L. I. Brežněva A. Dubčekovi z 11. dubna 1968, s. 132–135.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

ježž následovaly další signály sovětské nespokojenosti³⁸ a také pozvání ke schůzce na vrcholné úrovni v Moskvě.

Na ní musela československá delegace čelit ostrým výtkám ze strany sovětského vedení, týkajícím se vývoje politické situace v Československu. Na pořad jednání přišla také otázka svolání mimořádného sjezdu. Alexander Dubček informoval o stadiu vnitrostranické diskuse a některých závěrech krajských konferencí k tomuto tématu.

Do diskuse s ním vstoupili A. N. Kosygin a N. V. Podgornij, které zajímalo, zda sjezd bude mimořádný a jak se staví předsednictvo ÚV KSČ k požadavku pražské městské a jihomoravské krajské konference svolat sjezd ještě v roce 1968. Alexander Dubček uvedl, že termín ještě není stanoven a rozhodne se o něm na květnovém plénu ÚV KSČ. Jménem předsednictva ÚV KSČ vyjádřil podporu brzkému svolání sjezdu. Dokončení příprav sjezdového jednání odhadl na konec roku 1968 nebo na jaro 1969. Nutnost svolání sjezdu hájil naléhavostí otázek, před nimiž v té době KSČ stála (státoprávní uspořádání, stanovy strany a jiné otázky stranické práce).³⁹

Na Dubčekovo vystoupení reagoval N. V. Podgornij poznámkou, jež v zásadě vystihovala názor sovětského vedení: *Ale pro ty, kteří požadují mimořádný sjezd, je přece důležité jedno: aby se změnilo současné složení ÚV.*⁴⁰ Jeho výpad A. Dubček odmítl s odkazem na dubnové rozhodnutí nesvolávat sjezd pouze z tohoto důvodu a svou argumentaci podpořil také rezolucemi krajských stranických konferencí, hovořících o nutnosti projednat na sjezdu kromě obměny složení ÚV také další problémy.

Pochybnosti sovětských představitelů tím však rozhodně nevyvrátil a pouze vzbudil jejich nevoli vůči své osobě.⁴¹ Podgorného podpořil také A. N. Kosygin, jenž zapochyboval o politické spolehlivosti potenciálních delegátů sjezdu. V podobném duchu vystoupil i L. I. Brežněv: *Hovoří se o mimořádném sjezdu. Co je to zač, tenhle sjezd, nač je ho třeba? Bude dobrý jenom k tomu, aby byl přijat reformistický program a aby se zcela opustila marxisticko-leninská cesta. I v normálních podmínkách je k přípravě sjezdu třeba velká, úporná a dlouhotrvající práce. Ale připravovat sjezd v atmosféře hysterie a mítinkové horečky je veskrze nemožné. Požadavek mimořádného sjezdu – to je udička, na niž vás chtějí chytit.*⁴²

Příznivě bylo sovětskou stranou přijato vystoupení V. Biřaka, jenž se na rozdíl od zbytku československé delegace v podstatě ztotožnil s postoji Kremlu.⁴³ Odmítl myšlen-

38 Kritiku prohlášení vlády ČSSR si v průběhu dubna vyslechl premiér Oldřich Černík z úst sovětského velvyslance Červoněnka i sovětského premiéra Kosygina. Podrobněji PAUER, Jan: *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*. Argo, Praha 1995, s. 46.

39 Jednání se sovětským vedením proběhlo v Moskvě ve dnech 4.–5. 5. 1968. Za československou stranu se ho zúčastnili A. Dubček, O. Černík, J. Smrkovský a V. Biřak. Podrobněji VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970 (prosinec 1967 – červenec 1968)*, dokument č. 53 – Sovětský záznam o rozhovorech vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Moskvě 4. května 1968, věnovaných výměně názorů na politickou situaci v Československu, s. 165–189.

40 Tamtéž, s. 169.

41 Tamtéž, dokument č. 55 – 8. květen 1968, Moskva, Záznam sovětské strany z porady „pětky“ o „kontrarevoluční“ situaci v Československu a opatřeních k jejímu řešení, s. 195.

42 Viz poznámka č. 39.

43 Zatímco Alexander Dubček a většina členů československé delegace hájili reformní kurz, i když v řadě bodů přijali sovětskou kritiku nebo v jejím očekávání prováděli sebekritiku, Vasil Biřak vyjádřil plně

Lukáš Cvrček

ku svolání mimořádného sjezdu KSČ, v němž stejně jako sovětsští představitelé spatřoval pouze snahu změnit její politickou linii. Využil faktu, že krajské stranické konference na Slovensku nepřijaly výslovný požadavek svolání mimořádného sjezdu, a pohrozil neúčastí KSS na něm, jestliže nebude *pečlivě připraven*.⁴⁴ Tím dal najevo, že dokud bude Moskva projevovat výhrady ke konání sjezdu jako dosud, vedení KSS se postaví proti účasti komunistů ze Slovenska na něm i za cenu hrozby rozkolu v KSČ.

Rozpory uvnitř strany se otevřeně projevíly po návratu československé delegace z Moskvy na společném zasedání předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ ve dnech 7. a 8. května 1968. V rámci vedení KSČ se vyprofilovala a otevřeně kriticky vystoupila tzv. neokonzervativní skupina,⁴⁵ která se v zásadních hlediscích hodnocení politického vývoje po lednu 1968 v podstatě ztotožnila s postoji sovětského vedení, přednesenými o několik dnů dříve v Moskvě.⁴⁶

K názorovému střetu došlo také v diskusi o svolání mimořádného sjezdu KSČ. Pro se vyslovili především Z. Mlynář, F. Kriegel, J. Špaček a Č. Císař. Proti vystoupili hlavně V. Biřak, D. Kolder a F. Barbírek. Reformám naklonění členové moskevské delegace O. Černík a J. Smrkovský se pod vlivem předchozího jednání se sovětskou stranou snažili vyjít vstříc jejím požadavkům a v diskusi se přiblížili stanoviskům konzervativních funkcionářů. Avšak na rozdíl od nich nevystoupili proti svolání mimořádného sjezdu. Josef Smrkovský v diskusi prohlásil, že bez sjezdu strany nelze rozhodnout o budoucím státoprávním uspořádání země, politické základně pro volby a programu Národní fronty. Kvůli těmto zásadním rozhodnutím se podle něj měl sjezd konat nejpozději v období Vánoc 1968.⁴⁷

K mimořádnému sjezdu se vyjádřil i A. Dubček. Kritizoval různorodost postojů k této problematice. Sám se vyjádřil kompromisním způsobem. Nepostavil se proti konání sjezdu, na druhou stranu se shodl s V. Biřakem na potřebě důkladných příprav sjezdu, jež v tu chvíli neměly ani hotový harmonogram.⁴⁸ Podle tehdejšího Dubčekova odhadu rychlosti příprav by se sjezd mohl konat zhruba začátkem roku 1969.⁴⁹ Nakonec k mimořádnému sjezdu nebylo přijato žádné usnesení a většina úkolů pro nejbližší období byla zaměřena na upevnění postavení KSČ v médiích.

porozumění pro sovětské obavy a kritizoval československé vedení za podceňování hrozby ze strany protisocialistických sil.

44 Viz poznámka č. 39.

45 Mezi členy tzv. neokonzervativní skupiny v nejužším vedení KSČ jsou řazeni D. Kolder, A. Indra, V. Biřak, O. Švestka, E. Rigo, A. Kapek, O. Voleník, M. Jakeš a do okupace v srpnu 1968 i M. Vaculík. Podrobněji JANÁČEK, František – MORAVEC, Jan: Mezník i rozcestí reformního hnutí (duben – květen). In: KURAL, Václav (ed.): *Československo roku 1968*, s. 88. Další významní funkcionáři sice nevystupovali natolik vyhraněně jako členové tzv. neokonzervativní skupiny, ale postupně se s jejími stanovisky sblížovali a v srpnu 1968 se připojili k pokusu „zdravých sil“ o ustavení tzv. dělnicko-rolnické vlády (například J. Lenárt).

46 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 68, a. j. 85, b. 2 – předsednictvo a sekretariát ÚV KSČ 7. 5. 1968 – Zhodnocení krajských konferencí strany.

47 Tamtéž.

48 Harmonogram příprav měl být předložen na schůzi předsednictva ÚV KSČ 15. května 1968. Nakonec byl pod názvem *Hlavní obsahové zaměření a zásady dalšího postupu v přípravě sjezdu* předložen až na schůzi předsednictva ÚV KSČ 21.–22. května 1968.

49 Viz poznámka č. 39.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

Ke svolání sjezdu se vyjádřili i příznivci reforem soustředění kolem pražského městského výboru strany v dokumentu s názvem *Iniciativní příspěvek Městského výboru KSČ v Praze k současné politice KSČ*. V něm kromě radikálně reformních opatření (například zrušení kádrových stropů pro nekomunisty nebo zavedení vzájemné svobodné kritiky mezi jednotlivými legálními stranami a organizacemi sdruženými v NF) a odmítnutí vnějšího vměšování do československých záležitostí ze strany ostatních socialistických států navrhli ustavit prozatímní orgány české komunistické strany jako federované části KSČ a partnerky KSS. Vzniknout měly i české národní a státní orgány. V dokumentu byl požadován mimořádný sjezd. Jako varianta bylo navrženo konání sjezdu české komunistické strany na podzim 1968 ještě před celorepublikovým sjezdem.⁵⁰

Na celostátní poradě vedoucích tajemníků krajských a okresních výborů KSČ, konané ve dnech 12. a 13. května 1968, však iniciativa pražského městského výboru nenalezla podporu. Na této konzultativní schůzce si vedení strany chtělo ověřit názory zástupců nižších organizačních složek KSČ na tehdejší politickou situaci a další postup strany. Možná povzbuzeni zákulisními zprávami o průběhu moskevských rokovaní převzali na tomto jednání iniciativu zastánci rozhodného postupu proti „nebezpečí zprava“.

O postojích vedoucích tajemníků podává svědectví anketa provedená na jejich poradě. Celých 85 % z nich projevil pochyby, zda strana dokáže čelit *nesprávnostem a škodlivým požadavkům*, a jen o málo méně z nich si myslelo, že si média v té době přivlastňují právo zasahovat do záležitostí, jež jim nepřísluší. Přes tři čtvrtiny z nich také odmítly výrok, že o demokracii se dá mluvit pouze tehdy, existuje-li možnost volby alespoň mezi dvěma rovnoprávnými a na sobě navzájem nezávislými politickými stranami.⁵¹

Převaha skeptických názorů na práci hromadných sdělovacích prostředků a obav o uchování vedoucí úlohy strany, spojených s odmítáním pluralitního systému mezi tajemníky, se výrazně lišila od stanovisek účastníků ankety *Rudého práva*, kteří odpovídali na stejné otázky. Například výtky na adresu médií odmítlo přes 60 % čtenářů RP, zatímco z tajemníků pouhých 16 %. Markantní byly také rozdíly ve vnímání demokracie a obav o vedoucí úlohu strany. Názory shodné s tajemníky sdílelo v obou otázkách pouhých 17 % a 28 % respondentů.⁵²

V mnoha vystoupeních na poradě vedoucích tajemníků byl kritizován ministr vnitra Josef Pavel a situace ve Státní bezpečnosti. Kritice neušla ani práce sdělovacích prostředků a údajná shovívavost některých členů ústředního výboru a vlády k ní. Tajemníci požadovali účinný politický boj proti „nebezpečí zprava“ a sjednocující stanoviska vedení strany k celé řadě závažných otázek. Mezi nimi nechyběla už výše zmíněná práce médií, vedoucí úloha komunistické strany a s ní spojené snahy o vznik

50 VONDROVÁ, Jitka (ed.): *Komunistická strana Československa*, dokument č. 63 – 1968, 11. květen, Praha – Iniciativní příspěvek Městského výboru KSČ v Praze k současné politice KSČ, s. 461–465.

51 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 71. a. j. 89, b. 12 k informací – PÚV KSČ 13. 5. 1968 – Stručná zpráva o názorové diferenciaci mezi tajemníky OV KSČ (KV KSČ).

52 Tamtéž.

Lukáš Cvrček

nekomunistických politických subjektů nebo aktivizace stávajících stran Národní fronty a samozřejmě v neposlední řadě také „protisocialistické“ aktivity.⁵³

Jeden z okruhů návrhů vzešlých z této porady byl věnován svolání sjezdu strany. Podle zprávy vedoucího organizačně-politického oddělení ÚV KSČ Jana Koláře se vedoucí tajemníci krajských a okresních stranických výborů vyslovili pro další rozpracování otázek, jimiž se měl sjezd zabývat (státoprávní uspořádání, stanovy, návrh ústavy apod.), do něhož měly být zapojeny jednotlivé krajské stranické organizace i okresní výbory. Okamžitá pozornost měla být věnována кадровé přípravě sjezdu, a to i volbě delegátů *podle aktivní práce při plnění Akčního programu*. Zároveň tajemníci požadovali odložení voleb do zastupitelských orgánů až po konání mimořádného sjezdu KSČ.⁵⁴

Ve svém závěrečném vystoupení na poradě vedoucích krajských a okresních tajemníků přijal A. Dubček vyslovenou kritiku práce vedení strany. Dále vyjádřil pochopení pro jejich obavy týkající se politického vývoje v Československu a odmítl jakékoliv úvahy o existenci nebezpečí ze Sovětského svazu. Zároveň výslovně popřel reálně existující rozpory ve vedení strany a zprávy o chystané změně kurzu pod tlakem z Moskvy odbyl jako snahy o vyvolání vnitřních rozporů v KSČ.

Zdůraznil, že zamýšlené nasměrování linie proti „negativním“ jevům není v rozporu s reformní politikou po lednu 1968. Naopak boj proti nim měl být veden ve jménu obrany a zachování výsledků lednového pléna, jež *nikdy neznamenaly, že budeme* (komunistická strana – pozn. autora) *uvolňovat terén protisocialistickým, protikomunistickým a protisovětským tendencím*. Současně zhodnotil základní směry vývoje jako pozitivní. V záležitosti svolání mimořádného sjezdu vyslovil názor, že není možné jej připravit tak rychle, aby se mohl konat už v září 1968.⁵⁵

Předsednictvo ÚV KSČ se ve svém usnesení ke zprávě z této porady ztotožnilo se závěrečným vystoupením Alexandra Dubčeka a ocenilo ji jako přínosnou akci, která potvrdila správnost hodnocení tehdejší politické situace, jak ji provedlo PÚV KSČ na svém zasedání 7.–8. května 1968. Zároveň porada tajemníků podle tohoto usnesení *posílila sebedůvěru v síly strany a potvrdila nutnost překonat dosavadní nedostatky organizátorské práce strany a zaujímat včas jasná stanoviska k aktuálním politickým otázkám*.⁵⁶

Průběh porady tajemníků však posílil především sebedůvěru odpůrců reformem uvnitř komunistické strany, již výrazně zesiloval také nátlak zvenčí. Konzervativní funkcionáři začali věřit, že se jim se sovětskou podporou podaří udržet iniciativu

53 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 61, a. j. 86, b. 3 – PÚV KSČ 13. 5. 1968 – Přehled nejdůležitějších návrhů z diskuse vedoucích tajemníků krajských a okresních výborů strany na poradě 12.–13. května.

54 Tamtéž.

55 VONDROVÁ, Jitka (ed.): *Komunistická strana Československa*, dokument č. 66 – 1968, 13. květen – Záznam závěrečného vystoupení Alexandra Dubčeka na poradě vedoucích tajemníků krajských a okresních výborů KSČ 12.–13. května, s. 485–489.

56 VONDROVÁ, Jitka (ed.): *Komunistická strana Československa*, dokument č. 67 – 1968, 14. květen, Praha – Zpráva vedoucího organizačně-politického oddělení ústředního výboru KSČ Jana Koláře pro 71. schůzi předsednictva ústředního výboru KSČ s přehledem nejdůležitějších návrhů z diskuse na poradě vedoucích tajemníků krajských a okresních výborů KSČ 12.–13. května, vztahujících se k práci vedení KSČ, s. 490–493.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

získanou ve vedoucích grémiích i v aparátu strany a další politický vývoj se bude ubírat podle jejich představ, což by znamenalo výrazné okleštění nebo úplné zastavení reformem.

V důsledku změny klimatu v předsednictvu strany a v jejím aparátu došlo k zásadnímu průlomů v otázce mimořádného sjezdu strany. Na zasedání PÚV KSČ 27. května 1968 bylo na podnět A. Dubčeka usneseno doporučit ústřednímu výboru svolat mimořádný XIV. sjezd na začátek září 1968. Květnové plenární zasedání ÚV KSČ pak jednoznačně schválilo návrh předsednictva. Termín zahájení sjezdu byl určen na 9. září 1968.⁵⁷

K pochopení způsobu uvažování tehdejších vedoucích komunistických funkcionářů je potřeba uvědomit si obvyklý způsob příprav sjezdů KSČ v 60. letech minulého století. Přípravné práce řídilo a kontrolovalo předsednictvo strany prostřednictvím několika komisí. Ty formulovaly existující nebo nové problémy a navrhovaly jejich řešení, čímž v podstatě vytvářely budoucí politickou linii strany.

Předsednictvo ÚV KSČ určovalo prostřednictvím doporučení krajům strukturu sjezdových delegátů, kteří byli voleni na krajských konferencích. Kraje věnovaly výběru delegátů sjezdu značnou pozornost, přičemž v letech 1958–1966 převažovali lidé sociálně závislí na komunistické straně.⁵⁸ Již před sjezdem byly ustaveny krajské delegace, v nichž se delegáti na sjezdovém jednání sdružovali. Podle potřeby pak vedoucí krajských delegací jednali jejich jménem mezi sebou nebo s předsednictvem sjezdu.

Pečlivě byla předem připravována i diskuse na sjezdu. V krajích byly vybírány vhodné osoby a jejich diskusní příspěvky podléhaly kontrole. Na sjezdu mohli vystoupit s příspěvkem pouze v krajích vybraní delegáti nebo ti členové vedení KSČ a vlády, jež k tomu předsednictvo ÚV KSČ nebo sjezdu doporučilo či vyzvalo (krátké faktické poznámky k jednotlivým vystoupením mohl přednést kdokoliv z pléna). Diskuse proto nutně měla pouze formální charakter, i když v ní byla dovolena krotká kritika různých nedostatků.

Stejně formální byla také volba nového ústředního výboru a ústřední kontrolně-revizní komise. Složení kandidátek bylo vytvořeno ve volební komisi sjezdu, kde se odehrávaly také případné spory o jejich obsazení. Hotové kandidátky obsahovaly pouze tolik osob, kolik jich mělo být zvoleno. Jejich definitivní návrh schvalovali delegáti aklamací. Stejným způsobem hlasovali o sjezdových dokumentech přípravných návrhovou komisí, v nichž byly na základě připomínek delegátů činěny jenom kosmetické úpravy různých formulací apod.⁵⁹ Typický sjezd KSČ tak představoval pouze naaranžovanou slavnostní manifestaci, jež okázalým způsobem potvrzovala linii předem vytyčenou dosavadním vedením strany.

Konzervativní funkcionáři si tuto skutečnost dobře uvědomovali. Od iniciativy získané v květnu 1968 v předsednictvu ústředního výboru a v aparátu strany, navíc spojené se silnou podporou zvenčí a významným vlivem v ústředním výboru, si nejspíš

57 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 01, sv. 183, a. j. 122, b. 1-28 - Plenární zasedání ÚV KSČ ve dnech 29. 5.-1. 6. 1968.

58 KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy*, s. 115–118.

59 Tamtéž.

Lukáš Cvrček

slibovali možnost provést volbu kandidátů sjezdu a ovlivnit podobu sjezdových dokumentů podle svých představ. Nechtěli proto promeškat vhodný moment a souhlasili se svoláním mimořádného sjezdu, jemuž se do té doby urputně bránili. Je nanejvýš pravděpodobné, že takto závažnou změnu ve svých postojích předem konzultovali se sovětskou stranou. Podle některých pramenů s tímto krokem po telefonických poradách s Moskvou vyslovil jménem sovětského politbyra souhlas A. N. Kosygin,⁶⁰ jenž v té době prováděl osobní průzkum politické situace v Československu maskovaný lázeňským pobytem v Karlových Varech.

Svůj dosavadní názor na termín svolání sjezdu změnil také Alexander Dubček a další členové nejužšího komunistického vedení, kteří do té doby kvůli obavám z přílišného uspěchání příprav odmítali jeho konání už na podzim 1968. Vedl je k tomu pravděpodobně nástup konzervativního křídla a sílící vměšování do československých záležitostí ze strany některých východoevropských komunistických stran v čele s KSSS. Předpokládali, že na mimořádném sjezdu dojde k rozsáhlé personální obměně vedení komunistické strany ve prospěch jejich názorového proudu a potvrzení dosavadní politické linie, což by dodalo novému vedení KSČ, zbavenému vnitrostranické opozice, autoritu k provádění dalších reforem a usnadnilo mu odolávání nátlaku z ciziny.

Progresivní část přívrženců reforem uvnitř KSČ své názory nijak měnit nemusela, protože usilovala o co nejrychlejší svolání sjezdu už od začátku jara 1968. Proto návrh předsednictva ÚV KSČ nemohl v dané situaci narazit v ústředním výboru na žádný odpor.

V první polovině roku 1968 se uvnitř vedoucích grémií i členstva KSČ vyvinuly v jejích poválečných dějinách nevídané rozpory mezi jednotlivými názorovými proudy funkcionářů a členů, zastávajících odlišná stanoviska k hodnocení politického vývoje po lednu 1968 i k vhodnosti formy a tempa zavádění dalších reformních kroků. Mimořádný XIV. sjezd KSČ díky nejednotnosti uvnitř jejich řad získal předpoklady stát se místo prázdné ceremonie opravdu historickou událostí, během jejichž příprav a samotného průběhu by se zásadním způsobem rozhodlo o dalším směřování nejen komunistické strany, ale celého Československa.

Organizační a obsahové přípravy sjezdu

Organizační přípravy sjezdu začaly už před jeho svoláním na květnovém plénu ústředního výboru. Předsednictvo ÚV KSČ uložilo ve svém usnesení z 16. dubna 1968 zahájit práce na harmonogramu činností pro řešení a rozpracování základních otázek souvisejících s jeho přípravou.⁶¹ Návrh tohoto dokumentu byl schválen na schůzi předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ ve dnech 21.–22. května 1968. Plánovaný postup příprav přitom vycházel ze zaběhnuté praxe předchozích sjezdů.

60 JANÁČEK, František – MORAVEC, Jan: Mezník i rozcestí reformního hnutí (duben – květen). In: KURAL, Václav (ed.): *Československo roku 1968*, s. 99.

61 VONDROVÁ, Jitka (ed.): *Komunistická strana Československa*, dokument č. 53 – 1968, 16. duben Praha – Usnesení 68. schůze předsednictva ÚV KSČ k návrhu na vypracování harmonogramu prací souvisejících s přípravou sjezdu KSČ.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

V základních obrysech byl formulován program sjezdu a obsah jeho hlavních dokumentů. Ty se měly dotknout především vývoje po XIII. sjezdu strany a nejbližších úkolů KSČ pro nadcházející období, federativního uspořádání ČSSR a struktury politického zřízení, hospodářské politiky, nových stanov KSČ a její organizační struktury. K rozpracování jednotlivých uvedených okruhů měly vzniknout pracovní skupiny. Doplnit je měla skupina pro přípravu návrhu jednacího řádu sjezdu a zásad voleb členů ústředního výboru a ústřední kontrolně-revizní komise KSČ. V jejich práci jim měl pomáhat Ústav politických věd, Ústav dějin KSČ, Vysoká škola politická ÚV KSČ, Vojenská politická akademie, Československá akademie věd a další společenskovědní instituce.⁶²

K řízení postupu prací měla vzniknout politická komise ÚV KSČ, jež by odpovídala za předkládání podkladových materiálů do orgánů ústředního výboru a zajišťovala oponentní posudky či alternativní návrhy. Skládat se měla z členů a kandidátů předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ, z členů vedení ÚKRK KSČ, po jednom zástupci z každého krajského výboru KSČ a KSS, včetně jednoho zástupce stranické organizace z ČSLA a z ministerstva vnitra, dále z členů a kandidátů ÚV KSČ, kteří měli být zvoleni na květnovém plénu. Celkově se mělo jednat zhruba o 40 osob. Za předsedu této komise byl navržen Alexander Dubček a za sekretáře Zdeněk Mlynář.⁶³

Neodmyslitelnou součástí příprav sjezdu byla také tzv. předsjezdová diskuse, jež spočívala v seznámení nižších stranických složek s tezemi hlavního referátu, návrhem rezoluce sjezdu a návrhem nových stanov. Vnitrostranická diskuse měla přinést vedení strany jak zpětnou vazbu o názorech členstva, tak měla pomoci *překonat ne-správné tendence a nálady mezi členstvem a vytvořit názorovou a akční jednotu strany na progresivním základě*.⁶⁴

Mimořádně důležitá byla kádrová příprava sjezdu. Pracovní skupiny schválené předsednictvem ÚV KSČ měly v jejím rámci provést podrobné zhodnocení dosavadních členů a kandidátů ÚV KSČ a ÚKRK. Zároveň měly připravit hlediska pro výběr nových kandidátů členství ve vrcholných orgánech KSČ, aby *vyjadřoval výběr nejschopnějších představitelů strany, kteří mají vysokou autoritu v masách členstva strany i bezpartijních a naprostou důvěru*.⁶⁵

Na květnovém plénu ústřední výbor schválil program mimořádného sjezdu a uložil vypracovat podrobný časový harmonogram jeho příprav.⁶⁶ Volba delegátů sjezdu měla být provedena na krajských konferencích a městských konferencích KSČ a KSS, o jejichž termínu měly rozhodnout krajské výbory po dohodě s ÚV KSČ a KSS, přičemž na 1100 členů strany připadal jeden delegát s rozhodujícím hlasem.

62 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 69, a. j. 87, b. 3 – předsednictvo a sekretariát ÚV KSČ 21. a 22. 5. 1968 – Hlavní obsahové zaměření a zásady dalšího postupu v přípravě sjezdu.

63 Tamtéž.

64 Tamtéž.

65 Tamtéž.

66 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 01, sv. 185, a. j. 122, b. 24d – Plenární zasedání ÚV KSČ ve dnech 29. 5.–1. 6. 1968 – Návrh usnesení ÚV KSČ k přípravě mimořádného XIV. sjezdu KSČ.

Schváleno bylo také složení politické komise,⁶⁷ jejímž předsedou se stal podle očekávání Alexander Dubček, který kromě ní vedl skupinu pro vypracování analýzy činnosti strany a vývoje společnosti od XIII. sjezdu a pro stanovení hlavních úkolů v nejbližším období. Oldřich Černík se stal vedoucím skupiny pro zpracování politických směrnic ke státoprávnímu uspořádání a dalšímu vývoji politického systému. Přípravu nových stanov strany a zásad její výstavby v podmínkách federativního uspořádání měla na starost skupina pod vedením Aloise Indry. Skupinu pro přípravu návrhu jednacího řádu sjezdu a zásad voleb ústředního výboru KSČ a ÚKRK vedl Miloš Jakeš. Řadovými členy komisi se stali pracovníci aparátu KSČ, funkcionáři stranických organizací různých stupňů a odborníci z praxe i vědeckých institucí.⁶⁸

Kromě obsahové přípravy sjezdu bylo nutné zajistit také technicko-organizační stránku věci. Za tím účelem byla ustavena skupina pracovníků ústředního aparátu KSČ pod vedením člena organizačně-politického oddělení ÚV KSČ Oldřicha Zugárka.⁶⁹ Jejich prvořadou starostí bylo zajištění pronájmu, ideově vhodné výzdoby a technického vybavení objektů ve Sjezdovém paláci v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka v Praze.⁷⁰ Oproti předchozím sjezdům nebyl vyžadován nákup nového vybavení interiérů (záclon, kobereců atp.).⁷¹

Důležitou roli hrála bezpečnost jednání. Okolní plochy měly být pro veřejnost uzavřeny a celý prostor ve spolupráci s ministerstvem vnitra ochráněn proti požáru, fyzickým hrozbám i odposlechu. Stanoveny byly také střežené příjezdové trasy a parkoviště. Pro operativní řešení organizačních záležitostí přímo v jednacích místnostech byla ustavena poradatelská služba. Pro domácí i zahraniční novináře se počítalo se zřízením tiskového centra a pro jejich přístup k účastníkům sjezdu byla stanovena přesná pravidla.

Moderní technika měla kromě ochrany před odposlechem posloužit také samotnému průběhu jednání. Delegáti měli mít při formulaci svých faktických poznámek k jednotlivým diskusním příspěvkům možnost využít krátkovlnného zařízení místo docházení k mikrofonu na pódiu. Volební komisi sjezdu měla při registraci a zpracování kádrových návrhů pro výběr do ústředních orgánů pomáhat výpočetní technika zapůjčená pro tento účel z výzkumného ústavu ministerstva obrany.

67 Členy politické komise ÚV KSČ byly zvoleni: Ladislav Abrahám, František Barbárek, Vasil Biřak, Bruno Bobrek, Čestmír Císař, Miluše Fischerová, Ludmila Černá, Oldřich Černík, Jan Duba, Alexander Dubček, Evžen Erban, Eduard Goldstücker, Václav Hájek, Libuše Hrdinová, Gustáv Husák, Milan Hübl, Alois Indra, Miloš Jakeš, Antonín Kapek, Ladislav Karda, Vladimír Kabrna, Blažej Kochman, Drahomír Kolder, Ján Koscelanský, Jaroslav Kreperát, František Kriegel, Josef Laštovička, Jozef Lenárt, Pavel Machonin, Marie Miková, Zdeněk Mlynář, Kliment Neoveský, Ladislav Novomeský, Egid Pepich, Jan Piller, Josef Příbyl, Antonín Pšenička, Emil Rigo, Karel Poláček, Radovan Richta, Štefan Sádovský, Václav Slavík, Josef Smrkovský, Viliam Šalgovič, Ota Šik, Bohumil Šimon, Miroslav Štěpán, Josef Špaček, Marie Švermová, Oldřich Švestka, Anton Tažký a Oldřich Voleník.

68 Viz poznámka č. 66.

69 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 02/4, sv. 26, a. j. 39, b. 6 – SÚV KSČ 4. června 1968 – Ustavení pracovní skupiny pro technicko-organizační přípravu mimořádného XIV. sjezdu KSČ.

70 Dnes Průmyslový palác na Výstavišti v Praze-Holešovicích.

71 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 02/4, sv. 27, a. j. 42, b. 2 – SÚV KSČ 27. června 1968 – Zpráva o zahájení prací na technicko-organizační přípravě mimořádného XIV. sjezdu.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

Dále musela pracovní skupina připravit dostatek ubytovacích kapacit pro delegáty sjezdu i zahraniční delegace. Zatímco pro představitele zahraničních komunistických a dělnických stran byly vyhrazeny reprezentační stranické objekty, řadoví českoslovenští delegáti nemohli počítat s žádným luxusem. Pouze menší část se jich vešla do hotelů. Zbytek se musel spokojit s provizorním ubytováním v učebnách Vysoké školy politické a na vysokoškolských kolejích. Stravování účastníků sjezdu zajišťoval podnik Restaurace a jídelny. Pro zahraniční delegace bylo navíc připraveno slavnostní uvítání a rozloučení, průvodci, dary, tlumočnická služba a finance určené na pokrytí jejich soukromých výdajů i cestovních nákladů z jejich domovských zemí do ČSSR a zpět.⁷²

Pro potřeby pracovního předsednictva, krajských delegací a komisi sjezdu bylo nutno z každého jednacího dne pořizovat stenografický zápis, aby byl hned následující ráno k dispozici ve 150 exemplářích.⁷³ Denně se počítalo s nasazením mimořádného týmu deseti písařek a dalšího technického personálu s potřebným vybavením. Spotřeba papíru byla plánována na 1500 kg denně. Vytištěny musely být také podkladové materiály pro delegáty, tiskopisy, stravenky, průjezdní povolení, akreditace, poukázky na nocleh atd.

Pro dopravu delegátů do Prahy z menších vzdáleností se počítalo s pronajatými autobusy, ze vzdálenějších krajů s pravidelnými vlakovými spoji. Přímo po město mělo účastníky sjezdu přepravovat 87 limuzín většinou vypůjčených od ministerstev obrany a vnitra. Pobyt účastníků sjezdu měl být mimo dobu jednání zpestřen možností návštěv kulturních akcí v Praze. Kromě toho se plánovala instalace knižních stánků a dalších kulturních služeb přímo do zázemí Sjezdového paláce.⁷⁴ Na členy zahraničních delegací čekal po skončení sjezdu ještě týdenní pobyt v Československu, jehož náplň spočívala v návštěvách průmyslových podniků nebo zemědělských družstev a v dalších reprezentačních povinnostech, včetně setkání s nově zvoleným ústředním výborem KSČ.⁷⁵

Termín zahájení sjezdu stanovený na 9. září 1968 dával na přípravu pouhé tři měsíce, přičemž za běžných okolností to bylo minimálně šest měsíců. Poloviční lhůta kladla vysoké nároky na pracovníky aparátu a pracovní skupiny. Přesto se plán organizačně-technického zajištění sjezdu dařilo uspokojivě plnit.⁷⁶

72 Na sjezdu se očekávala účast zástupců 33 komunistických a dělnických stran z východního bloku a kapitalistických zemí Evropy, Jugoslávie a Albánie, z Asie (včetně Číny), ze Severní a Jižní Ameriky, včetně střeadoamerických zemí, a Afriky (Súdán). Prim mezi nimi hrála sovětská delegace, jež si mohla přivést neomezený počet členů a na sjezdu vystoupit s libovolně dlouhým příspěvkem. Počet členů ostatních delegací byl omezen maximálně na tři (respektive na dva u mimoevropských stran) a na svá vystoupení dostaly časový limit pět minut. NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 74, a. j. 99, b. 2 – PÚV KSČ 20. 6. 1968 – Pozvání komunistických a dělnických stran k účasti na XIV. mimořádném sjezdu a návrh zásad politického a organizačního zabezpečení pobytu zahraničních delegací v ČSSR.

73 Stenografický zápis měl být distribuován podle klíče: 40 ks pracovní předsednictvo, 60 ks krajské delegace (každá 5 ks), 50 ks komise sjezdu.

74 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 02/4, sv. 27, a. j. 42, b. 2 – SÚV KSČ 27. 6. 1968 – Zpráva o zahájení prací na technicko-organizační přípravě mimořádného XIV. sjezdu.

75 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 74, a. j. 99, b. 2 – PÚV KSČ 20. 6. 1968 – Pozvání komunistických a dělnických stran k účasti na XIV. mimořádném sjezdu a návrh zásad politického a organizačního zabezpečení pobytu zahraničních delegací v ČSSR.

76 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 78, a. j. 109, b. 5 – PÚV KSČ 25. 7. 1968 – Kontrola průběhu přípravy mimořádného XIV. sjezdu Komunistické strany Československa.

Lukáš Cvrček

Podstatně urychleno muselo být také konání členských schůzí základních organizací KSČ a na ně navazujících okresních a krajských konferencí. Nejprve proběhly aktivity, na nichž byli funkcionáři stranických orgánů a organizací seznámeni s obsahem příprav mimořádného XIV. sjezdu KSČ. Členské schůze základních organizací KSČ začaly probíhat od 10. června 1968. Za první tři dny se jich sešlo zhruba 10 %. Většinou proběhly v období od 17. do 23. června 1968. Výjimečně se na několika místech sešly i po tomto datu. Účast na nich byla nízká. V průměru se pohybovala okolo 50 %. Mezi některými místy a okresy byly zaznamenány podstatné rozdíly v účasti, jež však málokde klesla pod 40 % nebo naopak přesáhla 60 % členstva.⁷⁷

Příčiny tohoto jevu nebyly podrobně analyzovány, proto je možné se o nich pouze dohadovat. Pravděpodobné je, že se členských schůzí nezúčastnili především pasivní členové, kteří se do práce základních organizací příliš nezapojovali. Tito lidé své členství v KSČ většinou vnímali pouze jako nutné zlo, jež museli podstoupit kvůli svému profesnímu úspěchu, v jehož zájmu byli ochotni přizpůsobit se v podstatě čemukoliv, což dokazuje pozdější vývoj jejich chování v období tzv. normalizace. Další směřování politiky komunistické strany jim bylo buď zcela lhostejné, nebo raději vyčkávali na další vývoj situace, aby se mohli přidat k vítěznému proudu uvnitř strany.

Také není vyloučeno, že v návalu stranické činnosti v podobě různých schůzí, aktivit, besed a konferencí absolvovaných během mimořádně krátké doby někteří straníci prostě podlehli únavě a dali přednost relaxaci nebo jiným aktivitám. Jinou skupinu absentujících členů pravděpodobně tvořila část odpůrců reformem, jejichž neúčast byla výrazem jejich nesouhlasu s novým kurzem zavánějícím pro ně revizí marxismu-leninismu.⁷⁸

Za přítomnosti aktivistů okresních a krajských výborů, pracovníků a členů nebo kandidátů ÚV KSČ, byli účastníci členských schůzí základních organizací strany informováni o jednání a závěrech květnového pléna ÚV KSČ.⁷⁹ Hlavní náplní jednání členských schůzí byla volba delegátů na okresní konference strany a doporučení delegátů sjezdu nebo krajských konferencí. V málo početných základních organizacích bylo často kritizováno jejich sdružování k volbě delegátů. Základní organizace s nízkým počtem členů většinou požadovaly zachování původního způsobu volby, tzn. vyslání vlastního delegáta na okresní konferenci i z těch nejmenších ZO KSČ. Jejich připomínkám někde vyšly okresní výbory vstříc a snížily poměr hlasů nutných pro zvolení kandidátů okresní konference, čímž se zvýšil počet samostatně hlasujících základních organizací.⁸⁰

Volby v základních organizacích proběhly převážně tajně, což byl nový prvek v přípravách sjezdů, vzešlý z demokratizačního procesu, který s velkou pravděpodobností

77 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 73, a. j. 97, b. 13 – PÚV KSČ 17. 6. 1968 – První informace o červnových členských schůzích ZO KSČ.

78 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 77, a. j. 109, b. 1 – PÚV KSČ 18. 7. 1968 – Hodnocení mimořádných okresních a krajských konferencí.

79 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 02/4, sv. 26, a. j. 39, b. 13 – SÚV KSČ 7. 6. 1968 – Vyslání pracovníků ÚV KSČ na pomoc krajským a okresním výborům strany v průběhu červnových členských schůzí a k přípravě okresních a krajských konferencí strany a mimořádného sjezdu KSČ.

80 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 73, a. j. 97, b. 13 – PÚV KSČ 17. 6. 1968 – První informace o červnových členských schůzích ZO KSČ.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

ovlivnil výsledky hlasování.⁸¹ V menších základních organizacích se často i nadále volilo aklamací. Ve volebních výsledcích se zřetelně projevila tendence řadových členů KSČ vyměnit dlouholeté funkcionářské kádry, o jejichž místa usilovaly nové tváře většinou nakloněné reformám. V porovnání s březnovými členskými schůzemi došlo k zásadní obměně delegátů vyslaných základními organizacemi na okresní konference. Na mnoha místech výrazně neuspěli také členové dosavadních okresních orgánů strany.⁸²

Souběžně se zahájením členských schůzí ZO KSČ se 11. června 1968 sešlo předsednictvo ÚV KSČ, aby projednalo a schválilo rámcový návrh obsahového, organizačního a časového plánu příprav mimořádného XIV. sjezdu KSČ, v němž byly stanoveny konkrétní termíny pro splnění jednotlivých pracovních úkolů a odevzdání podkladových textů.⁸³

O několik dnů později se v Bratislavě radili předsedové okresních a krajských kontrolních a revizních komisí o úkolech spojených s přípravou sjezdu. Předsjezdová diskuse o stanovách strany se 18. července rozběhla také na stránkách *Rudého práva*.

Své stanovisko k přípravě mimořádného XIV. sjezdu zaujal i ústřední výbor KSS na svém zasedání 20. června 1968. V něm kategoricky trval na vyloučení možnosti majorizace v otázkách nových stanov strany, federativního uspořádání Československa a voleb do vrcholných stranických orgánů. Pro právoplatné rozhodnutí v těchto záležitostech musely hlasovat tři pětiny delegátů z českých zemí a stejný podíl ze Slovenska.

Programové záležitosti mimořádného sjezdu Komunistické strany Slovenska obsažené v tomtéž dokumentu se týkaly výhradně federalizace republiky a národnostních problémů. Ústřední výbor KSS požadoval za termín vyhlášení ústavního zákona o federaci 28. říjen 1968, tj. padesáté výročí vzniku Československa. Kromě vzniku federálních orgánů předpokládala slovenská komunistická strana také odbourání asymetrického modelu státu v podobě ustavení české vlády a ústředních orgánů komunistické strany, Národní fronty atd. Zásadně byly odmítnuty návrhy na provádění federalizace podle zemského principu, které v té době získaly určitou podporu na Moravě. Podle ÚV KSS se mělo postupovat podle národnostního hlediska, jež bylo skutečně realizováno.⁸⁴ Termín mimořádného sjezdu KSS byl určen až na období mezi skončením mimořádného XIV. sjezdu v Praze a vyhlášením zákona o československé federaci – tzn. na říjen 1968.⁸⁵

První kolo mimořádných okresních a obvodních konferencí KSČ a KSS proběhlo mezi 28. a 30. červnem a druhé kolo 2. července 1968. Zúčastnilo se jich 47 231 delegátů s rozhodujícím hlasem, tzn. že účast dosáhla 97,5 %. Došlo na nich k řadě názorových

81 Stanovy KSČ blíže nespécifikovaly, jestli volby mají proběhnout tajně nebo aklamací, proto záleželo na usnesení konkrétní členské schůze.

82 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 73, a. j. 97, b. 13 – PÚV KSČ 17. 6. 1968 – První informace o červnových členských schůzích ZO KSČ.

83 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 73, a. j. 96, b. 14 – PÚV KSČ 11. 6. 1968 – Návrh rámcového obsahového, organizačního a časového plánu příprav mimořádného XIV. sjezdu KSČ.

84 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 75, a. j. 101, b. 1 k informaci – Stanovisko ÚV KSS k přípravě mimořádného XIV. sjezdu KSČ.

85 SIKORA, Stanislav: K vývoju v Komunistickej strane Slovenska od októbra 1967 do augusta 1968, s. 66.

sřetů ohledně dalšího postupu komunistické strany, které pouze dokládaly diferenciaci uvnitř jejich řad. Většina delegátů okresních a obvodních konferencí se přiklonila na stranu zavádění reformem. Projevilo se to rozsáhlou obměnou delegátů vyslaných na krajské konference. Oproti dubnu 1968 došlo k výměně v průměru 51 % delegátů a v některých okresech Severočeského kraje bylo vyměněno až 70 % delegátů! V řadě okresních organizací došlo také k rozsáhlému odvolávání těch funkcionářů, které delegáti mimořádných okresních konferencí vnímali jako odpůrce reformní politické linie.⁸⁶

Na okresní konference po několika dnech navázaly konference krajské a městské v Praze a v Bratislavě. Většinou proběhly v období od 5. do 7. července 1968. Mimořádná krajská konference KV KSS v Banské Bystrici se konala 12. července 1968. Celkem se jich zúčastnilo 5750 delegátů s hlasem rozhodujícím, což představovalo 96,3% účast. Dále se dvanácti krajských a městských konferencí zúčastnilo s poradním hlasem 667 členů a kandidátů krajských výborů a krajských kontrolně-revizních komisí KSČ, kteří nebyli zvoleni za delegáty, a 623 hostů.

Na mimořádný XIV. sjezd KSČ bylo na těchto konferencích zvoleno 1539 delegátů a sjezdové volební komisi bylo doporučeno 935 návrhů kandidátů⁸⁷ do nového ústředního výboru a ústřední kontrolně-revizní komise, z nichž se však řada opakovala, tzn. že navrhovaných funkcionářů bylo ve skutečnosti méně.⁸⁸ Oproti XIII. sjezdu strany došlo k poklesu zastoupení dělníků, zemědělců a zaměstnanců KSČ ve prospěch inženýrů, učitelů, lékařů a vědeckých pracovníků. Zajímavý je také pokles zastoupení žen téměř o 13 %.⁸⁹ Většina zvolených delegátů mimořádného sjezdu podle předběžného hodnocení krajských konferencí podporovala Dubčekovu reformní linii.

Městská konference v Bratislavě a západoslovenská a středoslovenská krajská konference doporučily, aby se mimořádný sjezd Komunistické strany Slovenska konal ještě před mimořádným XIV. sjezdem KSČ. Na základě tohoto požadavku ústřední výbor KSS na svém zasedání 18. července 1968 zrušil původní usnesení a stanovil nový termín mimořádného sjezdu KSS na 26. srpna 1968.⁹⁰

Krajské konference Západočeského, Středočeského a Severočeského kraje spolu s městskou konferencí v Praze navrhly uskutečnit ještě před mimořádným XIV. sjezdem KSČ poradu delegátů z českých zemí, na níž by případně mohlo dojít i k ustavení České komunistické strany.⁹¹

Zvolení delegáti se měli zapojit do další přípravy sjezdu KSČ svou účastí na stranických mítincích a publicistickou činností v médiích. Vycházet přitom měli především

86 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 77, a. j. 109, b. 1 – PÚV KSČ 18. 7. 1968 – Hodnocení mimořádných okresních a krajských konferencí.

87 Celkem 28 návrhů z tohoto počtu přišlo ze základních organizací KSČ.

88 Například Alexander Dubček byl navržen do ústředního výboru hned 14 stranickými organizacemi a druhý v pořadí Jozef Lenárt získal 11 nominací. Po odečtení několikanásobných návrhů bylo k zaregistrování navrhováno 834 funkcionářů (v tomto počtu není zahrnuto 28 návrhů ZO KSČ).

89 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 77, a. j. 109, b. 1 – PÚV KSČ 18. 7. 1968 – Hodnocení mimořádných okresních a krajských konferencí.

90 SIKORA, Stanislav: K vývoju v Komunistickej strane Slovenska od októbra 1967 do augusta 1968, s. 65.

91 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 77, a. j. 109, b. 1 – PÚV KSČ 18. 7. 1968 – Hodnocení mimořádných okresních a krajských konferencí.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

z *Akčního programu*, sjezdových materiálů a dalších podkladů od ústředního výboru strany i nižších organizací. Navíc měla část z nich být přivána do pracovních skupin zabývajících se přípravou sjezdových materiálů.

Pracovní návrh nových stanov KSČ projednalo předsednictvo ÚV KSČ 12. července 1968 a přes řadu připomínek jej pustilo do dalšího kola příprav. Pracovní návrh přinášel modifikovaný výklad některých principů demokratického centralismu. Nově by si podle něj mohla menšina po prohraném hlasování ponechat svůj názor při zachování povinnosti podřídit se a plnit rozhodnutí většiny. Také měla být zavedena možnost dočasného sdružování členů strany, organizací i orgánů k vypracovávání stanovisek, návrhů, oponentur a provedení jednorázových akcí s vědomím jejich nadřízeného orgánu.⁹² To v podstatě znamenalo návrh legalizace omezené a kontrolované frakční činnosti.

Nejpozději do druhé poloviny srpna měly být všechny sjezdové materiály připraveny tak, aby mohla proběhnout vysvětlovací kampaň o nich nejprve mezi delegáty sjezdu a pak za jejich pomoci i mezi řadovým členstvem v nižších organizacích. Na konci měsíce už se měla konat plenární zasedání krajských organizací, které měly zaujmout stanovisko k základním sjezdovým materiálům. Na začátku září měl být na schůzích delegátů sjezdu v krajích projednán návrh jeho jednacího řádu, navrhované složení jednotlivých sjezdových komisí a organizační záležitosti. Delegáti měli být také seznámeni s širším výběrem kandidátů do ústředních stranických orgánů.⁹³ K ničemu z toho už ale v důsledku okupace Československa vojsky pěti zemí Varšavské smlouvy nedošlo.

Politické souvislosti příprav mimořádného XIV. sjezdu KSČ

Po květnovém plenárním zasedání ÚV KSČ došlo ke krátkodobému utlumení napětí mezi KSČ a komunistickými stranami „bratrských“ zemí. Zároveň ustaly také jejich otevřené výhrady ke svolání mimořádného XIV. sjezdu KSČ.

Přesto dál skrytě pokračovaly přípravy na všechny eventuality vývoje v Československu včetně ozbrojené intervence. Už v polovině května proběhla v Polsku a v NDR mohutná vojenská cvičení, po nichž se spojená sovětsko-německá a polsko-sovětská armádní uskupení nadále zdržovala poblíž státních hranic ČSSR.

Přímo na československém území bylo 20. června 1968 zahájeno mezinárodní vojenské cvičení s názvem Šumava. Tyto mohutné manévry plnily dvojí úlohu. Přítomnost cizích vojáků měla vyvolávat určitý nátlak na československé komunisty v období probíhajících členských schůzí, okresních a krajských konferencí KSČ. Hlavním účelem byla příprava na možnost pozdějšího vojenského vpádu do Československa. Sovětská strana navíc záměrně protahovala odchod svých jednotek po skončení cvičení, čímž ještě víc stupňovala nátlak na československé stranické a státní vedení.

Podle průběhu jednání mimořádných konferencí však přítomnost sovětských vojáků a průtahy v jejich odchodu konzervativcům nijak nepomohly. Spíše naopak.

92 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 76, a. j. 106, b. 3b – PÚV KSČ 12. 7. 1968 – Pracovní návrh stanov KSČ.

93 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 77, a. j. 109, b. 1 – PÚV KSČ 18. 7. 1968 – Hodnocení mimořádných okresních a krajských konferencí.

Mezinárodní záležitosti sice zůstaly mimo hlavní pozornost jednání konferencí, ale ty přesto přijaly závěry, v nichž mimo jiné v zájmu klidné politické atmosféry při přípravě mimořádného sjezdu KSČ požadovaly, aby na území ČSSR nebyla žádná cizí vojska.⁹⁴

Mnohem větší pozornost na mimořádných konferencích získal manifest *Dva tisíce slov* publikovaný 27. června 1968. Předsednictvo ÚV KSČ jej odmítlo. Přímo na konferencích se jejich účastníci rozdělili do dvou proudů. Jedni s tímto článkem vyslovovali s výhradami i bez nich souhlas a kritizovali vedení strany za přílišné dramatizování situace. Druzí podporovali stanovisko předsednictva ÚV KSČ, přičemž tato podpora byla nejsilnější na Slovensku.⁹⁵

Manifest *Dva tisíce slov* vyvolal ostrou reakci v Sovětském svazu a ostatních zemích východního bloku. Těsně před zahájením krajských a městských konferencí byly předsednictvu ÚV KSČ doručeny dopisy od sovětského, maďarského, východoněmeckého, polského a bulharského stranického vedení, jež se nesly v silně kritickém duchu. V reakci na tento vývoj zastávaly mimořádné konference stanovisko, v němž uznávaly nutnost *vést přátelskou a soudružskou diskusi s těmi bratrskými stranami, které mají výhrady k naší politice, přitom však odmítnout jakékoliv snahy o zasahování do našich vnitřních záležitostí*.⁹⁶ Městská konference KSČ v Praze požádala, aby členové strany byli vnitrostranickou cestou seznámeni s obsahem dopisů „bratrských“ stran spolu se stanoviskem předsednictva ústředního výboru KSČ.

O postojích řadových delegátů vypovídá také průzkum názorů více než 46 000 účastníků okresních konferencí, jež byl proveden jen několik dnů po zveřejnění manifestu *Dva tisíce slov* a reakce vedení KSČ na něj. Podle průzkumu se svoláním mimořádného sjezdu souhlasilo 88,8 % dotázaných, zatímco proti otevřeně vystupovalo pouhých 1,6 % delegátů. Více než tři čtvrtiny delegátů byly přesvědčeny o tom, že strana má dostatek sil, aby realizovala a prosadila vytyčené úkoly, přičemž odmítavé stanovisko k tomuto výroku zastávalo pouze 0,8 % respondentů.⁹⁷

Více než polovina delegátů považovala za nebezpečnou pro komunistickou stranu aktivizaci socialismu nepřátelských a konzervativních sil. Přitom bylo silněji akcentováno nebezpečí brzdění vývoje ze strany konzervativních sil uvnitř KSČ, a to jak v Čechách, tak na Slovensku. Naopak jen menšina delegátů vnímala jako nebezpečné zbavovat se mocenského postavení KSČ. Kolem 60 % respondentů odmítlo tvrzení, že možnost pro jiné strany a organizace podílet se na rozhodování znamená pro komunistickou stranu vyklízení pozic. Tři čtvrtiny dotázaných také podporovaly názor, že je v zájmu KSČ, aby upustila od přímého řízení státních a hospodářských orgánů. Za nejdůležitější úkol mimořádného XIV. sjezdu považovala většina delegátů kádrové obměny v ústředním výboru strany. A to i na Slovensku, kde byl mimořádný význam

94 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 77, a. j. 109, b. 1 – PÚV KSČ 18. 7. 1968 – Hodnocení mimořádných okresních a krajských konferencí.

95 Tamtéž.

96 Tamtéž.

97 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 78, a. j. 109, b. 5 – PÚV KSČ 25. 7. 1968 – Kontrola průběhu přípravy mimořádného XIV. sjezdu Komunistické strany Československa.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

příkládán řešení státoprávního uspořádání. Celkově se dá konstatovat, že většina zvolených zástupců základních organizací podporovala na okresních konferencích reformní politickou linii vedení strany.⁹⁸

Tyto zprávy rozhodně nedělaly radost sovětskému vedení, které už mohlo téměř s jistotou očekávat vítězství Dubčekova názorového proudu na mimořádném sjezdu. Z toho plynoucí kádrové obměny ve vedení strany spojené se změnou úlohy a fungování aparátu, po níž se volalo také na mimořádných konferencích, by zásadním způsobem oslabily pozici konzervativního křídla v KSČ a výrazně by zúžily možnost Komunistické strany Sovětského svazu zasahovat do vnitřních československých záležitostí.

Výhrady *k linii bromadné likvidace vedoucích kádrů, která zasáhla nejen stranický aparát, ale také důležité články státního aparátu a Svaz mládeže*, vyjádřil ve svém vystoupení v Čierné nad Tisou také L. I. Brežněv. Podle něj už v Československu probíhala kontrarevoluce s cílem změnit jeho politickou podstatu, rozvrátit KSČ a cestou sociáldemokratismu udělat z ČSSR buržoazní republiku. Jako nápravné opatření bylo sovětským vedením požadováno podniknout smělý útok proti „pravicovým a antisocialistickým silám“, zastavení činnosti všech politických organizací působících proti socialismu, ovládnutí sdělovacích prostředků stranou a tvrdé dodržování principu demokratického centralismu.⁹⁹

Ani v této chvíli však nebyly otevřeně napadeny přípravy na mimořádný sjezd KSČ. Naopak Alexander Dubček informoval o jejich postupu a avizoval výraznou personální obměnu ve vedení strany. Také českoslovenští konzervativci, kteří se ztotožnili se sovětským hodnocením situace, se zdrželi výpadů vůči sjezdu.¹⁰⁰

Tato zdrženlivost v kritice vůči sjezdu se dá vysvětlit stále ještě trvajícím nadějí Kremlu, že se pomocí nátlaku podaří manipulovat vedení KSČ, a to pak samo bude ovlivňovat průběh mimořádného sjezdu „správným“ směrem a žádoucím způsobem aplikovat jeho závěry v dalším politickém vývoji. Když sovětské vedení ztratilo víru v úspěch tohoto řešení, došla mu trpělivost také s mimořádným sjezdem. V posledním varování předsednictvu ÚV KSČ ze 17. srpna 1968 politbyro ÚV KSSS napadlo pražský městský výbor, jenž označilo za druhé centrum uvnitř KSČ, které předem aktivně ovlivňuje výsledky XIV. sjezdu.¹⁰¹

Odtud už byl jenom krůček k okupaci Československa, přičemž nadcházející sjezd Komunistické strany Slovenska byl klíčovým faktorem při konečném rozhodování o ní. Intervence byla synchronizována s pokusem „zdravých sil“ uvnitř KSČ

98 Tamtéž.

99 VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970 (červenec – srpen 1968)*, ÚSD AV ČR a Doplněk, Praha a Brno 1996, dokument č. 121.1 – 1968, 29. červenec, Čierna nad Tisou – Záznam stanoviska politbyra ÚV KSSS k situaci v Československu, s. 36.

100 Tamtéž, dok. č. 121.2 – Záznam stanoviska předsednictva ÚV KSČ, předneseného A. Dubčekem na prvním zasedání, s. 65–81; dok. č. 121.8 – Vystoupení V. Biřaka na třetím zasedání, s. 112; dok. č. 121.9 – Záznam vystoupení D. Koldera na třetím zasedání, s. 113–117.

101 Tamtéž, dok. č. 134 – 1968, 17.–18. srpen, Moskva – Dopis PÚV KSSS předsednictvu ÚV KSČ zdůrazňující neodkladnou nutnost plnit dohody z Čierne nad Tisou a Bratislavy a upozorňující na prodlevy v této věci.

Lukáš Cvrček

o zvrát, který musel přijít na zasedání předsednictva ÚV KSČ ještě před konáním sjezdu KSS, jak potvrzuje Brežněvovo vystoupení na schůzce pěti zemí Varšavské smlouvy 18. srpna 1968.¹⁰² Termín zahájení operace Dunaj byl proto na této schůzce stanoven na 20. srpen 1968.

OKUPACE ČESKOSLOVENSKA A MIMOŘÁDNÝ SJEZD KSČ

Mimořádný XIV. sjezd KSČ v Praze-Vysočanech

V noci z 20. na 21. srpna 1968 vtrhla do Československa z různých směrů intervenční vojska. Na ruzyňském letišti v Praze se kolem druhé ráno začaly vysazovat sovětské přepadové jednotky s úkolem obsadit co nejrychleji nejdůležitější státní a stranické objekty, sídla sdělovacích prostředků, významné spojovací a dopravní uzly atd.¹⁰³ Jedním z jejich cílů byla budova ústředního výboru KSČ, kde v té době ještě jednalo předsednictvo ÚV. Pokus o zvrát sovětským exponentům ve vedení strany nevyšel. Naopak bylo schváleno protiokupační prohlášení, jež se přes obstrukce kolaborantů dařilo ještě v noci šířit mezi občany prostřednictvím komunikačních kanálů, které nebyly podchyceny nebo se na ně při přípravách zapomnělo (například rozhlas po drátě).

Přes určité varovné signály byla invaze cizích vojsk pro většinu československého stranického a státního vedení bleskem z čistého nebe. To platilo také pro delegáty mimořádného XIV. sjezdu. Zpráva o přepadení jejich země je většinou zastihla až 21. srpna ráno v místech jejich bydlíště nebo v zaměstnání.

V situaci, kdy byli nejvýznamnější členové vedení KSČ zadrženi okupačními vojáky v budově ÚV KSČ a pak odvezeni neznámo kam, převzal iniciativu Městský výbor KSČ v Praze. Podle svědectví Zdenka Mlynáře jednal ještě před příchodem sovětských výsadkářů jeho vedoucí tajemník Bohumil Šimon s Alexandrem Dubčekem o možnosti svolat mimořádný sjezd KSČ. Přestože byl A. Dubček v této otázce zpočátku nerozhodný, nakonec nebyl proti tomu, aby městský výbor v rámci možností svolal delegáty sjezdu.¹⁰⁴

V budově Vysoké školy ekonomické v Praze se kvečeru 21. srpna 1968 sešla porada pražských a středočeských delegátů mimořádného sjezdu v Praze. Zde se dozvěděli nejnovější zprávy o událostech za posledních 24 hodin. Dostali informace nejen o průběhu nočního zasedání předsednictva ÚV KSČ a únosu části předních stranických a státních činitelů, ale také o aktivitách kolaborantů snažících se ospravedlnit vpád cizích vojsk do Československa a ustavit tzv. revoluční dělnicko-rolnickou vládu. Seznámili se s prohlášeními vlády a předsednictva Národního shromáždění odmí-

102 Tamtéž, č. 135 – 1968, 18. srpen, Moskva – Stenografický záznam sovětské strany ze schůzky „pětky“ v Moskvě, na níž byl vysloven souhlas „s poskytnutím okamžité vojenské pomoci socialistickému Československu“, s. 192–209.

103 BARTA, Milan – CVRČEK, Lukáš – KOŠICKÝ, Patrik – SOMMER, Vítězslav: *Oběti okupace. Československo 21. 8. – 31. 12. 1968*. ÚSTR, Praha 2008, s. 5.

104 MLYNÁŘ, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*, s. 198.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

tajícími vstup vojsk na československé území a jakoukoliv účast na jejich pozvání. V tomto smyslu také hovořilo množství rezolucí došlých z podniků, organizací KSČ v krajích a okresech i od řadových občanů.¹⁰⁵

Právě obyčejní lidé se postavili na masivní nenásilný odpor proti okupaci, jenž spočíval především ve snaze vysvětlit řadovým vojákům invazních vojsk nesmyslnost celé této vojenské operace, v malování protiokupačních hesel na zdi domů nebo šíření letáků s touto tematikou. Na některých místech se neozbrojené lidi postavili do cesty tankům nebo dokonce házeli po okupačních vojácích a jejich tancích kamení a improvizované zápalné lahve. Při střetech, ale také při dopravních nehodách zaviněných bezohledností řidičů invazní bojové techniky nebo při špatně vedené zastrašující střelbě zahynuly hned první den desítky československých občanů, přičemž nejvíce jich bylo zabito v okolí pražského rozhlasu, v Liberci, v Košicích, v Bratislavě a v Brně.

Zprávy o obětech na životech dorazily také na poradu delegátů mimořádného sjezdu v budově VŠE v Praze. Účastníci tohoto shromáždění jednomyslně souhlasili s protiokupačním prohlášením předsednictva ÚV KSČ. Při jednání o dalším postupu se seznámili s obsahem návrhů Městského výboru KSČ v Praze, jež Alexandru Dubčekovi před jeho zatčením přednesl Bohumil Šimon a s nimiž A. Dubček souhlasil. Jednalo se o již výše zmíněné svolání porady delegátů mimořádného sjezdu, přípravu protestní generální stávky a svolání ke komunistickým stranám světa.¹⁰⁶

Během dne se sešla v prostorách hotelu Praha porada zhruba padesáti členů ústředního výboru KSČ. Příznivci intervence se na tomto tzv. třetinovém ÚV neúspěšně pokoušeli působit na ostatní účastníky jednání, aby respektovali realitu okupace, i když nikdo z přítomných signatářů tzv. zvacího dopisu nenašel odvahu přiznat se k pozvání cizích vojsk. Oproti nim příznivci reformy požadovali vyslovení souhlasu se svoláním porady delegátů mimořádného sjezdu, který se jim od většiny přítomných členů ÚV podařilo získat.

Mezitím již byly informovány krajské výbory strany, že se na 22. srpna 1968 svolává porada delegátů mimořádného XIV. sjezdu do Prahy. Spojení však bylo na mnoha místech přerušeno, proto museli organizátoři využívat alternativní druhy komunikačních kanálů (například neveřejné telefonní sítě, spojovací prostředky Lidových milicí apod.). Šíření této zprávy výrazně napomohly také sdělovací prostředky, které díky úsilí jejich zaměstnanců a pomoci řady dobrovolníků fungovaly dál i po obsazení redakcí nebo studií okupačními vojsky.

Na poradě pražských a středočeských delegátů byli vybráni lidé, kteří měli připravit návrhy pro nadcházející jednání. Mimořádnou úlohu při organizační přípravě shromáždění sehráli pracovníci pražského městského výboru strany, kteří museli v nepříznivých podmínkách vyžadujících utajení do druhého dne zajistit odpovídající zázemí pro více než tisíc lidí. Díky jejich nasazení se v průběhu noci na 22. srpna podařilo připravit jednací sál ve velké jídelně podniku ČKD v Praze ve Vysočanech a zajistit

105 ŠILHÁN, Věněk: XIV. mimořádný – „Vysočanský“ sjezd KSČ, s. 124.

106 Tamtéž.

Lukáš Cvrček

ubytování pro delegáty v soukromých bytech pražských členů strany. Připraveny byly i varianty jednání míst pro případ prozrazení a pokusu o zmaření porady delegátů, jejichž ochrany se ujali příslušníci Lidových milic. Část finančních prostředků určených k zajištění akce poskytla podle svědectví člena předsednictva Městského výboru KSČ v Praze Vlastimila Devery hospodářská správa ústředního výboru.¹⁰⁷

Velký problém představovala doprava mimopražských delegátů. Na cestě na ně čekala celá řada komplikací, způsobená okupačními vojáky, kteří obsadili všechna důležitá nádraží a jiné komunikační uzly, kde brzdili nebo úplně znemožnili provoz. Komplikace s dopravou se podepsaly na nízké účasti delegátů ze Slovenska, což o několik dnů později nahrávalo snahám o anulaci Vysočanského sjezdu. Přímo v Praze pomáhaly delegátům s orientací sekretariáty obvodních výborů KSČ nebo funkcionáři ve velkých podnicích.¹⁰⁸

Ráno 22. srpna se začali delegáti shromažďovat na určeném místě, kde byli prověřováni a organizováni podle své příslušnosti k jednotlivým krajským delegacím. Jednání bylo zahájeno osmnáct minut po jedenácté hodině dopoledne, kdy bylo na místě přítomno téměř tisíc delegátů, tzn. dvě třetiny z jejich celkového počtu.

V tuto chvíli však bylo přítomno pouhých pět delegátů ze Slovenska. Ti souhlasili s přeměnou porady delegátů na mimořádný sjezd KSČ pod podmínkou, že případné kádrové návrhy schválí dodatečně další slovenští delegáti po svém příjezdu. V průběhu dne jejich počet stoupl na padesát, což zdaleka nepředstavovalo ani poloviční část slovenského zastoupení.

Po zahájení jednání byl schválen program porady delegátů a zvoleno její pracovní předsednictvo, v němž byli zastoupeni nejen delegáti z krajů, ale také unesení nebo z jiného důvodu nepřítomní funkcionáři a někteří členové tehdejšího ústředního výboru. Porada delegátů se pochopitelně nemohla zabývat původním programem sjezdu a byla nucena soustředit se pouze na záležitosti spojené s okupací země.¹⁰⁹

V úvodu vystoupili členové ústředního výboru KSČ Martin Vaculík a Václav Šimeček, kteří podali shromážděným delegátům zprávu o dění v orgánech strany a o postojích vedoucích funkcionářů po vstupu cizích vojsk. Po nich předstoupil před plénum člen pražského městského výboru Jaromír Litera, jenž požadoval ustavení pracovní skupiny, která by zvážila přeměnu porady delegátů buď na ustavující sjezd českých komunistů, nebo na mimořádný XIV. sjezd strany. V zájmu rychlosti jednání bylo o tomto návrhu rovnou hlasováno a se souhlasem slovenských delegátů přítomných v sále byla dosavadní porada přeměněna na mimořádný XIV. sjezd KSČ.¹¹⁰

Pak před účastníky předstoupil Zdeněk Hejzlar a přečetl návrh prohlášení k politické situaci v ČSSR. Potom Jaroslav Šabata přečetl návrh výzvy ke komunistickým stranám všech zemí. K oběma návrhům se poměrně hojně diskutovalo, přičemž vzni-

107 *Archiv Ústavu pro soudobé dějiny* (dále jen AÚSD), f. KV ČSFR, Rozhovory, rozhovor (dále jen R) 160 – Vlastimil Devera.

108 ŠILHÁN, Věněk: *XIV. mimořádný – „Vysočanský“ sjezd KSČ*, s. 133.

109 NA, f. Archiv ÚV KSČ, KSČ – sjezdy, XIV. sjezd Vysočany, karton 5 – Neúplný záznam z jednání Vysočanského sjezdu KSČ 22. srpna 1968 z magnetofonové pásky.

110 Tamtéž.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

kaly potíže s hlukem a určitou neukázněností delegátů, kteří se hlásili o slovo přímo ze svých míst. Nakonec byly vytvořeny návrhové komise k jejich dopracování, v nichž pod vedením obou funkcionářů zasedali zástupci každého kraje a vzhledem k jejich nízkému počtu všichni slovenští delegáti.¹¹¹

Po krátké přestávce, během níž se pracovní předsednictvo sjezdu domluvilo na tom, že se sjezd ze své vůle nerozejde, dokud nesplní svůj politický úkol, nepřijme dokumenty vyjadřující své politické stanovisko a nezvolí tomu odpovídající nové ústřední orgány strany, se řízení sjezdu ujal Věněk Šilhán.¹¹²

V diskusi věnované otázce, zda zvolit nové ústřední orgány, nebo tuto volbu odložit, nakonec zvítězilo mínění, že nové orgány strany jsou potřebné a jedině ony se mohou s dostatečnou autoritou postavit proti snahám okupantů a kolaborantů ovládnout situaci. Poté byla zvolena mandátová a volební komise.

Pak byly znovu přečteny a po zapracování připomínek jednomyslně schváleny rezoluce sjezdu a prohlášení ke komunistickým a dělnickým stranám světa. Prohlášení sjezdu odmítlo tvrzení o existenci kontrarevoluce a ohrožení socialismu v Československu. Sjezd požadoval obnovení podmínek pro činnost všech ústavních a politických orgánů. Uznal pouze zákonně zvolené ústavní činitele a Alexandra Dubčeka v čele strany. Základním požadavkem se stal okamžitý odchod cizích vojsk. V případě, že by do 24 hodin nebylo zahájeno jednání vedoucí ke stažení invazních armád, vyzval sjezd k protestní jednohodinové stávce v poledne v pátek 23. srpna.¹¹³

Druhá výzva sjezdu se obracela na zahraniční komunistické strany s prosbou, aby podpořily tři základní požadavky: propuštění všech zadržovaných československých představitelů a zajištění nerušeného výkonu jejich funkcí, okamžité obnovení všech občanských svobod a práv, spojené s odchodem okupačních armád.¹¹⁴

Po schválení rezolucí přišla na řadu volba členů nových ústředních orgánů. Hlasovalo se aklamací, protože okolnosti nedovolily provést původně plánované tajné hlasování. Volební komise měla k dispozici kádrové návrhy a charakteristiky kandidátů do ústředních stranických orgánů. Zasedání a voleb se zúčastnilo 1219 delegátů z celkového počtu 1543 (ze Slovenska jich nakonec přijelo 50). Zvoleno bylo 144 členů ústředního výboru a 37 členů ústřední kontrolně-revizní komise, v nichž se ještě počítalo s doplněním především o slovenské funkcionáře. Na konci jednání sjezd přijal závěrečnou rezoluci, v níž se mimo jiné prohlásil za nepřetržitý, aby mohl v příhodnou dobu projednat záležitosti stanov, státoprávního uspořádání a další body, jimž se v časové tísní nemohl věnovat.¹¹⁵

Ve čtvrt na deset večer bylo první zasedání mimořádného XIV. sjezdu skončeno a většina delegátů vyrazila zpět do svých domovů. To neplatilo pro členy nového ústředního výboru, kteří pokračovali v jednání. Protože nebylo možné se neustále scházet v počtu

111 Tamtéž.

112 ŠILHÁN, Věněk: *XIV. mimořádný – „Vysočanský“ sjezd KSČ*, s. 133–139.

113 NA, f. Archiv ÚV KSČ, KSČ – sjezdy, XIV. sjezd Vysočany, karton 5 – Materiály mimořádného XIV. sjezdu.

114 Tamtéž.

115 Tamtéž.

Lukáš Cvrček

téměř sto padesáti lidí, bylo zvoleno osmadvacetičlenné předsednictvo. Prvním tajemníkem komunistické strany byl jednomyslně zvolen Alexander Dubček. Po dobu jeho nepřítomnosti byl pověřen řízením předsednictva ÚV KSČ Věňek Šilhán, jenž byl zvolen tajemníkem ústředního výboru.¹¹⁶

V pátek 23. srpna pokračovala práce nového ústředního výboru a jeho předsednictva. Do Vysočan se dostavil a dal se k dispozici Zdeněk Mlynář, který už předtím v nočním telefonickém rozhovoru informoval Věňka Šilhána o pokusu ustavit dělnicko-rolnickou vládu, jehož se stal svědkem na sovětské ambasádě. Z Vídně se ozval se žádostí o instrukce ministr zahraničí Jiří Hájek, jenž dostal v podstatě volnou ruku při hájení suverenity země. Jediná direktiva mu zapovídala usilovat o vyhlášení neutrality Československa. V poledne byla na protest proti okupaci zahájena jednodílná generální stávka, k níž se připojili pracující po celé zemi.¹¹⁷

S Věňkem Šilhánem se telefonicky spojila také dcera prezidenta Svobody Zoja Klušáková. Informovala ho o cestě svého otce na jednání do Moskvy, k nimž byla sovětská strana přinucena krachem snah o ustavení dělnicko-rolnické vlády. Jednání v Moskvě se protáhla až do 26. srpna 1968. Československá delegace byla v jejich průběhu doplněna o další funkcionáře. Jedním z nich se stal Zdeněk Mlynář, jenž do Moskvy odjel s pověřením Vysočanského sjezdu informovat Alexandra Dubčeka a ostatní československé představitele o výsledcích XIV. mimořádného sjezdu a dalším vývoji doma.¹¹⁸ V pondělí 26. srpna 1968 byl očekáván brzký konec moskevských jednání a návrat členů delegace zpět do vlasti. Proto bylo na následující den svoláno do Pragovky zasedání ústředního výboru a ústřední kontrolně-revizní komise, aby mohly být projednány výsledky moskevských jednání.

Mimořádný XIV. sjezd ve Vysočanech znamenal významný zásah do plánů okupantů. Spolu s rozhodným odporem československých občanů, vlády a Národního shromáždění jeho výsledky zásadním způsobem přispěly ke krachu pokusů ustavit dělnicko-rolnickou vládu a politicky ospravedlnit agresi pěti zemí Varšavské smlouvy proti Československu.

O to větší pozornost musela sovětská strana věnovat snaze o anulaci jeho výsledků. Důležitost, jakou vrcholní sovětské představitelé sjezdu přikládali, dokazují jejich výpady vůči Alexandru Dubčekovi a Oldřichu Černíkovi při prvním rozhovoru s nimi po jejich příjezdu z internace na Zakarpatské Ukrajině do Moskvy. Členům československé delegace bylo kategoricky oznámeno, že výsledky sjezdu a z něho vzešlé ústřední orgány KSČ Kreml nikdy neuzná. Informace, které českoslovenští zástupci získali při rozhovorech s protistranou, jim doplnil po svém příjezdu do Moskvy Zdeněk Mlynář.¹¹⁹

Při jednáních v Moskvě vycházel sovětskému požadavku na anulaci mimořádného sjezdu vstříc především Gustáv Husák, jenž předem avizoval neuznání výsledků Vysočanského sjezdu mimořádným sjezdem Komunistické strany Slovenska, který se sešel

116 NA, f. Archiv ÚV KSČ, KSČ – sjezdy, XIV. sjezd Vysočany, karton 5 – Zápis prvního jednání pléna ÚV KSČ zvoleného mimořádným XIV. sjezdem KSČ.

117 ŠILHÁN, Věňek: *XIV. mimořádný – „Vysočanský“ sjezd KSČ*, s. 152–154.

118 Tamtéž.

119 AÚSD, f. KV ČSFR, Rozhovory, R 81 – Alexander Dubček; R1, R2, R4 – Oldřich Černík.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

v původně plánovaném termínu v Bratislavě. Jako záminka měl posloužit nízký počet slovenských delegátů v Praze.¹²⁰

Závazek anulovat Vysočanský sjezd byl vtělen do druhého bodu tzv. Moskevských protokolů, jež československá delegace s jedinou výjimkou Františka Kriegla po čtyřdenním vyjednávání pod tlakem podepsala: *Předsednictvo ÚV KSČ prohlásilo, že tzv. XIV. sjezd Komunistické strany Československa, svolaný 22. srpna bez souhlasu ÚV KSČ při porušení stanov KSČ a bez účasti členů předsednictva a tajemníků ÚV, delegátů slovenských komunistů a za neúčasti většiny delegátů stranických organizací Československé lidové armády a mnohých jiných stranických organizací, je neplatný, stejně jako tímto sjezdem přijatá usnesení. Všechna odpovídající opatření provede v této otázce předsednictvo ÚV po svém návratu do Československa.*¹²¹

Takto jasný závazek stavěl členy moskevské delegace před problém, jak anulovat výsledky sjezdu, s nimiž se nejen většinou vnitřně ztotožňovali sami, ale jež přijala za své drtivá většina československých občanů. Racionálně uvažující protagonisté Vysočanského sjezdu si na druhou stranu nemohli namlouvat, že v Moskvě nedojde k žádným ústupkům na jejich účet.

Po návratu delegace z Moskvy byl do Pragovky, kde mělo proběhnout zasedání vysočanského ústředního výboru a kontrolně-revizní komise, vyslán vedoucí tajemník Městského výboru KSČ v Praze Bohumil Šimon, jenž pozval zástupce vysočanského vedení ke schůzce na Hrad. Zde byli Josefem Smrkovským seznámeni s výsledkem moskevských jednání a z toho plynoucími důsledky pro Vysočanský sjezd.¹²²

Zhruba deset minut před půl dvanáctou dopoledne bylo v Pragovce zahájeno zasedání členů ÚV KSČ a ÚKRRK. Přítomno však bylo pouze 87 členů ústředního výboru a 24 členů ústřední kontrolně-revizní komise. Důvodem byla absence drtivé většiny slovenských členů těchto orgánů, kteří se v té době účastnili mimořádného sjezdu KSS v Bratislavě. Proto bylo zasedání ÚV a ÚKRRK změněno na poradou jejich členů.¹²³

Po stručném úvodu Věňka Šilhána se slova ujal Bohumil Šimon. Přítomné informoval o průběhu a výsledcích moskevských jednání. Odpoledne na poradě vystoupil Josef Smrkovský, který potvrdil Šimonova slova. Oba hovořili o neústupném stanovisku Sovětského svazu a snaze najít nějaké východisko. V situaci, kdy v zemi existovaly dva ústřední výbory KSČ a hrozilo riziko rozkolu ve straně, byla podle nich jediným řešením rezignace členů vysočanského ÚV. Jejich sdělení vyvolalo vlnu otázek a bouřlivou diskusi, aniž by první den dospělo jednání k nějakému závěru.

Druhý den pokračovala poradou členů vysočanského ústředního výboru a ústřední kontrolně-revizní komise. Ještě před jejím zahájením jednala delegace vysočanského ÚV v čele s Věňkem Šilhánem o řešení vzniklé situace. V zájmu udržení jednoty strany bylo navrženo, aby vysočanský ústřední výbor podal demisi. Zároveň měli být

120 Tamtéž.

121 KURAL, Václav (ed.): *Československo roku 1968*. Protokol o rozhovorech delegací svazu sovětských socialistických republik a Československé socialistické republiky, s. 201–202.

122 ŠILHÁN, Věnek: *XIV. mimořádný – „Vysočanský“ sjezd KSČ*, s. 162.

123 NA, f. Archiv ÚV KSČ, KSČ – sjezdy, XIV. sjezd Vysočany, karton 6 – Zápis z porady členů ÚV KSČ a ÚKRRK z 27.–28. 8. 1968.

Lukáš Cvrček

z vedení strany odstranění zkompromitovaní funkcionáři a do starého ústředního výboru mělo být kooptováno 80 členů vysočanského ÚV, navržených krajskými výbory strany. Na tuto variantu přistoupili také účastníci porady členů ÚV a ÚKRSK KSČ a disciplinovaně se vzdali svých funkcí, aby zabránili rozkolu v KSČ. Předtím se shodli na požadavku co nejrychlejšího svolání XIV. sjezdu a rekonstrukci předsednictva a sekretariátu ÚV.¹²⁴

Zánik vysočanského ústředního výboru byl 31. srpna 1968 završen na plenárním zasedání ÚV vzešlého z XIII. sjezdu. Na něm byl schválen postup předsednictva ÚV KSČ při moskevských jednáních a byly přijaty Moskevské protokoly jako východisko postupné normalizace poměrů v ČSSR.¹²⁵ Do pléna ÚV KSČ bylo kooptováno 80 delegátů Vysočanského sjezdu. V předsednictvu a sekretariátu byly provedeny personální změny, jež přinesly podstatné oslabení pozic konzervativních, bezvýhradně prosovětských exponentů v KSČ.

Rada lidí kvůli tomu podlehla dojmů, že vedení komunistické strany bude schopno zachránit za cenu ústupků a kompromisů alespoň část reformem. Nepříliš dlouhý čas však ukázal, že to byla pouhá iluze. Reformní politici, kteří včas neodešli sami nebo k tomu nebyli donuceni, se podíleli na postupném boření a diskreditaci vlastního díla.

Typickým příkladem je Alexander Dubček, jenž se z ikony reformního procesu během jednoho roku dopracoval v pozici předsedy Federálního shromáždění až na signatáře zákonného opatření č. 99/69, lidově zvaného „obuškový zákon“. Obrovská deziluze pramenící z tohoto Dubčekova kroku je při rozhovorech s pamětníky jasně patrná i po čtyřiceti letech a mnoho z nich dodnes označuje tuto událost za okamžik, kdy se zhroutily jejich poslední naděje na změnu k lepšímu.

Podobnou proměnou ostatně prošel i samotný XIV. sjezd. Jeho termín byl poprvé odložen už na plenárním zasedání ústředního výboru 31. srpna 1968. Pak už jenom docházelo k dalším odkladům,¹²⁶ až byl za zcela změněných podmínek svolán v květnu 1971, aby na něm byl odsouzen pokus o reformu z roku 1968 i s Vysočanským sjezdem a jako hlavní dokument bylo přijato *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*.

Mimořádný sjezd Komunistické strany Slovenska

Invaze vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy do Československa v noci z 20. na 21. srpna 1968 byla podobně jako v Praze překvapením i pro většinu místního stranického vedení v Bratislavě. Těsně před druhou hodinou ranní svolal tajemník a člen předsednictva ÚV KSS Miloslav Hruškovič jednání předsednictva i sekretariátu ústředního výboru strany. Tento exponent konzervativního křídla, pověřený po dobu nepřítomnosti prvního tajemníka ÚV KSS Vasila Biľaka jeho zastupováním ve vedení strany,

124 Tamtéž.

125 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 01, sv. 191, a. j. 124, b. 10 – ÚV KSČ 31. 8. 1968 – Schválení usnesení.

126 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 1261/0/5, sv. 84, a. j. 130, b. 7 – PÚV 14. 10. 1968 – Kontrola plnění plánu přípravy materiálů mimořádného XIV. sjezdu Komunistické strany Československa.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

na jednání vystoupil s falešnou zprávou o pozvání okupačních vojsk nejvyššími československými stranickými a státními orgány. Toto klamné tvrzení však bylo velmi brzy uvedeno na pravou míru, kdy z Prahy dorazilo prohlášení předsednictva ÚV KSČ odsuzující vpád cizích vojsk.¹²⁷

Členové předsednictva ÚV KSS začali hned v dopoledních hodinách 21. srpna vyjednávat s velitelem jižního úseku okupačních vojsk generálem Petrenkem o stažení tanků z centra Bratislavy. Zato v otázce svolání mimořádného sjezdu KSS nepanovala ve vedení strany jednota a nebyla jí v tu chvíli ani přikládána prvořadá důležitost.¹²⁸

Prohlášení předsednictva a sekretariátu ÚV KSS z prvních dnů okupace nebyla formulována jako jednoznačné odsouzení vpádu cizích vojsk. Spíš vyzývala ke klidu a plnění každodenních povinností. Situace v nižších stranických orgánech a mezi obyčejnými lidmi byla podstatně vyhrocenější. Docházelo k masovým projevům odporu proti okupaci. Byly hlášeny první oběti okupačních vojáků mezi civilním obyvatelstvem. Riziko krveprolití se ostatně pokoušel využít ve prospěch svých plánů také Vasil Biľak. Z Prahy, kde se v té době účastnil pokusu o ustavení tzv. dělnicko-rolnické vlády, se telefonicky snažil zabránit přijetí rezoluce jednoznačně odsuzující invazi cizích vojsk na území Československa. Argumentoval přitom rizikem velkého množství civilních obětí při případné eskalaci protiokupačních nálad.

Vzhledem k okupaci země svolal Městský výbor KSČ v Praze mimořádný sjezd komunistické strany, respektive poradu jeho delegátů před původně stanoveným termínem. Zároveň 22. srpna 1968 telefonicky požádal předsednictvo ÚV KSS o spolupráci při zajištění účasti slovenských delegátů.¹²⁹ Diskuse k tomuto bodu jednání v nejužším vedení KSS zdaleka nebyla jednoznačná. Pochybnosti o regulérnosti předčasně svolaného sjezdu budila zejména informace, že k němu nevydal pokyn ÚV KSČ. Navíc panovaly obavy z rozkolu ve straně v případě ustavení dvou ústředních výborů. Navzdory pochybnostem byly zahájeny přípravy na odjezd delegátů do Prahy, z nichž se tam však nakonec většina nedostala.¹³⁰

Podobně jako v Praze i na Městském výboru KSS v Bratislavě se uvažovalo o urychleném svolání mimořádného sjezdu strany. Nakonec však bylo rozhodnuto počkat na konec moskevských jednání, která následovala po krachu politických cílů invaze.¹³¹

Členy československé delegace byli také V. Biľak a G. Husák, kterému předsednictva ÚV KSS a SNR 23. srpna 1968 svěřila mandát pro vyjednávání. Husák měl prosa-

127 PEŠEK, Jan a kol.: *Aktéři jednej éry na Slovensku 1948–1989. Personifikácia politického úvoja*. Vydavateľstvo Michala Vaška a HÚ SAV, Prešov a Bratislava 2003, s. 136–137.

128 ŠTEFANSKÝ, Michal: *Invázia, okupácia a jej dôsledky*. In: *Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967–1970*, III. díl. Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí z rokov 1967–1970 a Politologický kabinet SAV, Bratislava 1992, s. 108–110.

129 Normální telefonický styk v té době nebyl možný. Spojení bylo proto udržováno prostřednictvím různých alternativních cest (například železnice nebo různých dispečerských služeb), které okupační vojáci nedokázali podchytit. Výše uvedený telefonický hovor proběhl prostřednictvím elektrárenského dispečinku AÚSD, f. KV ČSFR, Rozhovory, R 171 – Věněk Šilhán.

130 ŠTEFANSKÝ, Michal: *Invázia, okupácia a jej dôsledky*, s. 116–119.

131 *Slovenský národný archív* (dále jen SNA), f. ÚV KSS Zjazdy, konferencie, karton 68 – Mimoriadny zjazd KSS 26.–29. 8. 1968.

Lukáš Cvrček

zovat propuštění unesených stranických představitelů a normalizaci života v podobě odchodu okupačních vojsk. Toto faktické vyslovení nedůvěry prvnímu tajemníkovi ÚV KSS V. Biřákovovi sice oslabovalo pozici konzervativního křídla ve vedení KSS, ale na moskevských jednáních nesehrálo zásadnější roli.

Sovětské vedení nemohlo za žádnou cenu připustit uznání legitimacy Vysočanského sjezdu a na něm odhlasovaných změn ve vedení KSČ, protože by tím pohřbilo smysl vojenské intervence v Československu. Proto na moskevských jednáních vzneslo kategorický požadavek na anulaci sjezdu. Toto stanovisko podporoval také Gustáv Husák, který argumentoval nedemokratičností voleb ve Vysočanech v důsledku nízkého zastoupení slovenských delegátů a předem avizoval neuznání Vysočanského sjezdu slovenskými komunisty. Československá delegace nakonec kapitulovala a spolu s jinými dalšími požadavky na něj přistoupila podpisem tzv. Moskevského protokolu.

V této situaci se rapidně zvýšil význam mimořádného sjezdu KSS. Okupantům reálně hrozilo, že jeho závěry potvrdí usnesení Vysočanského sjezdu a posílí téměř všeobecný odpor proti invazi cizích vojsk, což by znamenalo další komplikaci na cestě k normalizaci poměrů v Československu podle sovětských představ. Proto sovětská strana vyvíjela nátlak na československou delegaci, aby se zasadila o jeho odložení alespoň do návratu československých zástupců z Moskvy. Ti by pak mohli pomoci zkrotit rozbourané vášně a manipulovat delegáty k „realistickým“ postojům vůči nové okupační realitě.¹³²

Někteří českoslovenští zástupci (Dubček, Husák a Biřák) skutečně v tomto smyslu 24. srpna v Bratislavě telefonicky intervenovali. Navzdory jejich snaze však bylo o den později plénem ÚV KSS schváleno stanovisko hlásící se k výsledkům Vysočanského sjezdu a přijato provolání ke komunistickým stranám, jednoznačně odsuzující vpád cizích vojsk na území Československa. Dále byl na následující den (už před okupací původně stanovený termín 26. srpna 1968) svolán mimořádný sjezd KSS.¹³³

Předsednictvo ÚV KSS se ocitlo v rozporuplné situaci, kdy mělo jednat proti instrukcím od nejvyšších představitelů KSČ i KSS. Proto se 26. srpna 1968 rozhodla část jeho členů navázat prostřednictvím sovětských orgánů spojení se členy československého stranického vedení v Moskvě. Přineslo jim to několikahodinovou internaci, z níž byli propuštěni nejspíš na pokyn z Moskvy kolem osmé hodiny večer, kdy už sovětská strana předvíдалa brzké podepsání protokolu.¹³⁴

V obtížné situaci převzal organizační iniciativu Městský výbor KSS v Bratislavě. Mimořádný sjezd KSS se vzhledem k výjimečným poměrům sešel v hodně neobvyklou hodinu na neobvyklém místě. Jednání bylo zahájeno 26. srpna 1968 v deset hodin večer v podnikovém klubu Chemických závodů Juraje Dimitrova v Bratislavě. Zahájil ho vedoucí tajemník KV KSS v Banské Bystrici Anton Ťažký. Ve svém vystoupení hovořil o nenormální situaci, kvůli níž nebude možné projednat všechny původně plánované body programu. Místo nich se delegáti sjezdu měli zaměřit na aktuální po-

132 ŠTEFANSKÝ, Michal: Invázia, okupácia a jej dôsledky, s. 120–121.

133 Tamtéž.

134 Internování byli členové PÚV KSS Pavlenda, Ťažký a Zrak. Později k nim přibyli Falčan a Harenčár.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

litickou situaci v zemi po vpádu cizích vojsk, podle Ťazkého způsobeném tragickým omylem při hodnocení situace v Československu. Kromě přijetí konkrétních závěrů k situaci bylo hlavním cílem sjezdu zvolení nového vedení KSS. To mělo pevně stát za Dubčekem a očištěné od všech prosovětských exponentů se mělo stát silným zástupcem v jednáních s představiteli okupační moci.¹³⁵

Jednání sjezdu bylo sice zahájeno bez nezanedbatelné části delegátů, kteří v té době byli stále na cestě, ale sjezd byl bez obtíží usnášeníschopný i bez nich.¹³⁶ Aklamací bylo zvoleno pracovní předsednictvo sjezdu, v němž se objevila také jména některých členů moskevské delegace.¹³⁷ Dále byly zvoleny sjezdové komise¹³⁸ a stanoven program jednání, jenž byl vzhledem k naprosto mimořádným poměrům redukován na přednesení zprávy o aktuální politické situaci, diskusi, volbu nových orgánů strany a přijetí usnesení, rezoluce a výzev. Zásadní význam přikládány slovenskými komunisty plánované federalizaci Československa dokládá návrh z pléna projednat alespoň obecnou formou dokument ke státoprávnímu uspořádání ČSSR.

Následující den ráno byl účastníkům mimořádného sjezdu, jenž pokračoval už v prostorách bratislavského Parku kultúry a oddychu, tlumočen vzkaz od Gustáva Husáka z Prahy, v němž žádal o čas na odpočinek pro Alexandra Dubčeka po jednáních v Moskvě a odložení obsahových rozhodnutí sjezdu, než někdo z nich dvou dorazí. V Bratislavě pokračovalo pod vedením člena předsednictva ÚV KSS Viktora Pavlendy zasedání mimořádného sjezdu, jehož se v tu chvíli účastnilo 526 delegátů.¹³⁹

Odpoledne dorazil z Prahy Gustáv Husák. Přečetl nejprve písemné vzkazy od vedoucích představitelů strany i státu. Jako první si účastníci bratislavského mimořádného sjezdu vyslechli obsah Dubčekova dopisu, jenž byl v podstatě jakýmsi pověřením Gustáva Husáka podat jménem vedení KSČ informace o jednání v Moskvě a další situaci. Prezident Svoboda ve svém vzkazu vyzýval ke klidu. Také další sdělení od Oldřicha Černíka, Martina Dzúra a Petera Colotky se nesla v podobném duchu.¹⁴⁰

Pak následovalo Husákovy vyličení moskevských jednání. V něm akcentoval fakt, že byl splněn požadavek prezidenta Svobody, aby se všichni unesení českoslovenští představitelé vrátili nejen domů, ale také do svých funkcí. Přitom nezapomínal na hlavní účel své návštěvy – dosáhnout odmítnutí Vysočanského sjezdu. Prozatím se

135 SNA, f. ÚV KSS Zjazdy, konferencie, karton 68 – Mimoriadny zjazd KSS 26.–29. 8. 1968.

136 Na místě se nacházelo 358 delegátů mimořádného sjezdu KSS. Dále bylo přítomno 143 delegátů mimořádného sjezdu KSČ, kteří mohli pomoci kvalifikovaně posoudit a formulovat stanoviska mimořádného sjezdu KSS a přispět k věcnosti jednání, argumentů a závěrů sjezdu.

137 Složení pracovního předsednictva mimořádného sjezdu KSS: Dubček, Husák, Novomeský, Zrak, Pavlenda, Abrahám, Turček, Koscelanský, Harenčár, Boďa, Sádovský (zároveň člen delegace z vysočanského ÚV). Podle návrhů z pléna byli doplněni ještě Bučko, Kamas, Rozboril, Štefan Novotný, Ťazký, Štefan Šebesta, Králík a Severín Martinka.

138 Nenormálnost poměrů se projevovala i v jednáních a hlasovacích procedurách. Ředitel Ústavu dějin KSS Bohumil Graca byl zvolen předsedou volební komise a zároveň mu zůstalo uchováno pasivní volební právo do ÚV KSS nebo KRK, což by za běžných okolností bylo nepřipustné.

139 SNA, f. ÚV KSS Zjazdy, konferencie, karton 68 – Mimoriadny zjazd KSS 26.–29. 8. 1968.

140 Tamtéž.

Lukáš Cvrček

o tomto požadavku nezmiňoval nahlas, ale snažil se pomocí lží vyvolat dojem jedno-
myslné podpory Moskevských protokolů všemi členy československé delegace. Zaml-
čel fakt, že František Kriegel odmítl podepsat tyto dokumenty, i způsob, jakým s ním
sovětští „hostitelé“ v Moskvě zacházeli.

Ve svém vystoupení Gustáv Husák dále ujišťoval účastníky sjezdu, že sovětské stra-
ně se nejedná o restauraci konzervativního režimu ve stylu Antonína Novotného, ale
o nalezení východiska v podobě čestné dohody, po jejímž splnění okupační vojska
odejdou. Podle Husákových odhadů se to mohlo realizovat v horizontu několika
měsíců (sic). Apeloval proto na účastníky sjezdu, aby se nerozhodovali podle svých
okamžitých nálad, ale realisticky počítali s geopolitickou polohou Československa
a dalšími faktory mezinárodního významu.¹⁴¹

Další práci na splnění svého cíle odvedl Gustáv Husák na nočním zasedání pracovního
předsednictva mimořádného sjezdu KSS, kde se připravoval návrh další politické linie
strany. Předtím než 28. srpna 1968 vystoupil se svým projevem před plénem, získal po
bouřlivém a dlouhém přesvědčování na svou stranu členy pracovního předsednictva.

V úvodu svého projevu Gustáv Husák vyjádřil podporu reformnímu procesu a *Akč-
nímu programu* strany. Na druhou stranu zkritizoval otevírání prostoru pro působení
„antisocialistických“ sil, čímž měl na mysli především činnost KAN a K 231 nebo
snahy o obnovení sociální demokracie.

Ve svém vystoupení připustil neoprávněnost invaze cizích vojsk do Českosloven-
ska, již označil za tragické nedorozumění a přecenění možností antisocialistických
sil. Znovu se přitom dotkl moskevských jednání. Zdůraznil, že se všichni unesení
českoslovenští představitelé vrátili a pracují v původních funkcích. Delegátům sjezdu
také připomenul, že se sešli v poloilegalitě a díky jednání v Moskvě jsou sjezdem le-
gální vedoucí strany zodpovědné za osud Slovenska.

Potom apeloval na zodpovědnost komunistů za správu Československa. Nesmiř-
itelné odpůrce okupace a následné kapitulace, kteří odmítali „realistický“ kurz a hro-
zili odchodem, nazval dezertéry. Na výběr byly podle něj pouze dvě cesty. Buď plná
podpora Dubčeka a normalizace podle podmínek z Moskvy, nebo jejich odmítnutí
a z toho plynoucí rozkol ve straně spojený s otevřeně okupační správou země se vše-
mi z toho plynoucími důsledky. Chytře využil Dubčekovy popularity a otevřeně se
k němu přihlásil: *Já stojím plně za Dubčkovou koncepciou, ja som bol pri jej tvorbe, ja ho
budem plne podporovať, alebo za ním budem stát, alebo s ním odídem* (sic).¹⁴²

Dovolával se politické zralosti funkcionářů, kteří měli kryt Dubčekovi a Husákovi
záda pro práci v dalším období. Definitivně pak odhalil své záměry s výsledky Vy-
sočanského sjezdu. Varoval před hrozbou rozkolu ve straně a existencí dvou jejích
ústředních výborů. Jen jakoby mimoděk, skoro jako věc okrajového významu, zmínil
zásadně negativní postoj vedení Sovětského svazu a dalších okupačních zemí k Vyso-
čanskému sjezdu, jenž byl ve skutečnosti hlavní motivací Husákova úsilí o jeho od-
mítnutí, protože si musel jasně uvědomovat, kdo bude mít v okupační realitě hlavní

141 Tamtéž.

142 Tamtéž.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

slovo v otázce personálního obsazení důležitých funkcí a výhledově i nástupnictví po Alexandru Dubčekovi.

Dále přednesl procedurální výhrady k průběhu Vysočanského sjezdu. Ohradil se proti přijetí ústředního výboru ze sjezdu, jenž nebyl svolán ústředním výborem a hlasovalo se na něm aklamací. Ani tyto nedostatky však podle Husáka nehrály vzhledem k mimořádným okolnostem zásadnější roli.

Jako významný argument pro neuznání výsledků Vysočanského sjezdu použil nízkou účast slovenských delegátů na něm. Napadl nedemokratičnost sestavování slovenské reprezentace většinou delegátů z českých zemí. Navzdory tomu, že se s výběrem slovenských funkcionářů zvolených do vysočanského ústředního výboru podle něj dalo vesměs souhlasit, odmítl Gustáv Husák akceptovat způsob volby, jenž podle něj byl oktrojem slovenské politické reprezentace od samozvané skupiny na Slovensku nikým nepověřených lidí. Jako příklad správného postupu v obdobné situaci uvedl sjezd v Banské Bystrici v roce 1944, kam se dostavili delegáti i z území, jež nebylo pod kontrolou povstalců.

Ve svém projevu dále prohlásil, že se slovenskými komunisty nemá nikdo právo podobným způsobem zacházet a že tyto praktiky je potřeba odmítnout navzdory všemu pozitivnímu, co Vysočanský sjezd udělal. Pak se sám údajně na protest proti nedemokratickému postupu ve Vysočanech zřekl své funkce v tam zvoleném ústředním výboru a jeho předsednictvu. Jménem Alexandra Dubčeka vyzval k následování svého kroku také ostatní delegáti.¹⁴³

Během svého vystoupení získal Gustáv Husák na svou stranu drtivou většinu účastníků sjezdu. Jeho projev byl často přerušován mohutným potleskem. Tato reakce je naprosto pochopitelná a legitimní, pokud se vezme v úvahu dosavadní způsob řízení slovenských záležitostí ve společném státě. V něm slovenské orgány hrály pouze podřadnou úlohu převodových pák pro rozhodnutí učiněná v Praze a bývalý prezident a první tajemník ústředního výboru Antonín Novotný dával při svých návštěvách na Slovensku najevo nedůvěru ke svým hostitelům nebo je dokonce urazil odmítnutím jejich darů.¹⁴⁴

Jakékoliv jednání, které by třeba jen vzdáleně připomínalo pokus o obcházení nebo snižování autority slovenských orgánů, muselo pouhých osm měsíců po odstavení Antonína Novotného zákonitě narazit na silný odpor slovenských funkcionářů, aniž by se však jednalo o projevy slovenského nacionálního šovinismu, jak je jim někdy podsouváno v českých zemích. Gustáv Husák s tímto faktorem počítal a beze zbytku jej využil ve svůj prospěch.

Kromě odmítnutí uznat výsledky Vysočanského sjezdu musel nabídnout také nějaký přijatelný způsob, jak zohlednit volání účastníků bratislavského sjezdu po personální obměně ve vedení KSČ. Gustáv Husák proto informoval o probíhajících jednáních, na nichž se mělo rozhodnout, zda bude stávající ústřední výbor doplněn lidmi zvolenými ve Vysočanech nebo bude urychleně svolán nový mimořádný XIV. sjezd KSČ.

143 Tamtéž.

144 RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*, s. 114.

Lukáš Cvrček

Znovu apeloval na zodpovědnost účastníků sjezdu za další vývoj a oznámil jim, že se od nich čeká podpora Alexandra Dubčeka a odvrácení hrozícího rozkolu ve straně. Jedině udržení jednoty mohlo podle Husáka zajistit pokračování v polednové politice, prohlubování socialistické demokracie a udržení autority strany mezi řadovými občany. Ta byla v Husákových očích mimořádně důležitá, protože komunistická strana podle něj nebyla žádná sekta odtržená od národa a nemohla, ani nechtěla, dovolit si provádět žádnou sektářskou a protilidovou politiku (sic). To však podle něj neznamenalo, že komunisté nebudou muset učinit řadu nepopulárních kroků.¹⁴⁵

Po skončení Husákova projevu následovala celá řada reakcí. V jedné z nich Ondřej Sámel, jenž patřil mezi první slovenské delegáty v Praze, korigoval Husákovy výroky o nedemokratičnosti Vysočanského sjezdu a určování složení slovenské politické reprezentace Čechy. V dalších vystoupeních delegáti dávali najevo plnou podporu Dubčekovi a jím reprezentované politice. Zazněly také hlasy výstižně charakterizující Moskevské protokoly jako vnucený diktát, jehož jediný smysl pro Československo je ochrana před další zvůli okupačních vojáků, když aktivní odpor nemá žádnou šanci na úspěch. V tomto bodě se shodli všichni účastníci sjezdu a přijali Moskevské protokoly sice jako vynucené, ale pořád menší zlo, než jakým by byla přímá okupační správa. Ojediněle zazněl také návrh na uznání Vysočanského sjezdu pod podmínkou, že budou napraveny neregulérní volby.

Po diskusi následovaly volby nových ústředních orgánů KSS. Zvoleno bylo všech 107 navržených členů a 24 kandidátů nového ústředního výboru. I do kontrolně-revizní komise zasedlo všech 28 navržených kandidátů. Zároveň byla přijata rezoluce, v níž se účastníci sjezdu vyslovili pro pokračování polednové politiky a ocenili účastníky moskevských jednání. Zejména Gustáv Husák si vysloužil pochvalu za obhájení mandátu od vedení KSS, SNR a „všeho lidu“. Jménem Komunistické strany Slovenska se delegáti přihlásili k proletářskému internacionalismu a ke své příslušnosti do společenství socialistických zemí. Dál chtěli pokračovat v plnění *Akčního programu*, dovést do úspěšného konce federalizaci Československa a především vyjádřili neotřesitelnou podporu politice Alexandra Dubčeka, jež měla vést k normalizaci situace a odchodu okupačních vojsk.

Slovenští zástupci zvolení ve Vysočanech do ústředního výboru a do jeho předsednictva se zřekli svých funkcí v těchto orgánech. Jejich hlavní motivací byla především snaha zabránit rozkolu v komunistické straně a podpořit prvního tajemníka KSČ. V tomto smyslu poslali do Prahy dopis, jenž podepsalo 30 členů vysočanského ústředního výboru a 6 členů jeho předsednictva.¹⁴⁶ Kromě jiného v něm výslovně konstatovali, že Moskevské protokoly jsou pro ně východiskem pro další politiku a oni nejsou ochotni být členy orgánu, v němž není Alexander Dubček. Tento dopis schválilo 247 slovenských delegátů do Vysočan. V důsledku toho mimořádný sjezd Komunistické

145 SNA, f. ÚV KSS Zjazdy, konferencie, karton 68 – Mimoriadny zjazd KSS 26.–29. 8. 1968.

146 Tamtéž, karton 69 – Mimoriadny zjazd KSS 26.–29. 8. 1968, Prohlášení členů ÚV KSČ o vzdání se funkcí v něm.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

strany Slovenska konstatoval, že nemůže považovat vysočanský ústřední výbor za celostátní řídicí orgán strany. Jednání pak bylo nad ránem 29. srpna 1968 ukončeno.

Gustáv Husák mohl být spokojen. Podařilo se mu zvrátit průběh sjezdu KSS, jenž před jeho příjezdem probíhal obdobným způsobem jako Vysočanský o několik dnů dříve v Praze, jehož závěry by bratislavský sjezd bez Husákova zásahu nejspíš plně podpořil. Otevřela se tak naplno cesta k pokojné normalizaci politické situace v Československu podle linie Moskevských protokolů prostřednictvím reformistických funkcionářů, kteří v té době až na výjimky ještě věřili, že se jim podaří zachránit alespoň část reformem a postupem doby dosáhnout odchodu okupačních vojsk. Mysleli si, že jejich vláda bude menším zlem než otevřeně okupační správa s loutkovou dělnicko-rolnickou vládou. Že se jedná o pouhou iluzi, měla většina účastníků bratislavského sjezdu poznat už relativně zanedlouho.

Ohlasy a dozvuky XIV. mimořádného sjezdu KSČ

První ohlasy na mimořádný XIV. sjezd v roce 1968 se objevily v souvislosti s projednáváním návrhu na jeho svolání na dubnovém plénu ústředního výboru KSČ.¹⁴⁷ Soustavnou pozornost začala média mimořádnému sjezdu věnovat po květnovém plénu ústředního výboru, kde se rozhodlo o jeho svolání na září 1968. *Rudé právo* se na svých stránkách věnovalo předsjezdové diskusi, výzkumům veřejného mínění a spolu s dalšími stranickými deníky *Pravda* a *Új Szó* zveřejnilo návrh nových stanov, jež měly být projednány na sjezdu.

Typickým ohlasem na sjezdy vládnoucí strany bylo zpravidla organizované závazkové hnutí, v jehož rámci vyjadřovaly podniky a pracovní kolektivy prostřednictvím rezolucí a různých pracovních závazků podporu úkolům sjezdu a vedení strany. V případě XIV. mimořádného sjezdu se mi nepodařilo najít o podobném hnutí žádné doklady, což však nemusí znamenat, že vůbec neexistovalo, i když je to pravděpodobně vzhledem k poloviční lhůtě dané na přípravu sjezdu. Není vyloučeno, že dokumenty a rezoluce závazkového hnutí prostě nebyly archivovány nebo byly později v období normalizace zničeny.

Ke zpravodajskému pokrytí význačné politické události byly stanoveny zásady publicity, jež určovaly činnost domácích médií na sjezdu a ukládaly jim rozsah, v jakém měly o jeho činnosti informovat. Navíc se očekávala účast 60–70 zahraničních zpravodajů.¹⁴⁸

K naplnění těchto zásad však v důsledku srpnové okupace Československa nedošlo. Přesto si účastníci sjezdu nemohli naříkat na nezájem médií, která navzdory obtížným podmínkám prvních dnů okupace sehrála klíčovou roli při informování veřejnosti o svolání a výsledcích Vysočanského sjezdu. Na jeho závěry odmítající okupaci reagovala také veřejnost velkým množstvím tiskovin a letáků, jimiž je šířila dál. Podniky a pracovní nebo jiné kolektivy přijímaly velké množství rezolucí vyjadřujících podporu jeho požadavkům.

147 Rozhovor s Libuší Hrdinovou o svolání sjezdu strany, *Rudé právo*, 4. 4. 1968.

148 NA, f. Archiv ÚV KSČ, 02/4, sv. 27, a. j. 43, b. 7 – SÚV 5. 7. 1968 – Návrh publicity XIV. mimořádného sjezdu KSČ.

Lukáš Cvrček

Tato vlna zájmu opadla po anulaci výsledků Vysočanského sjezdu a nového vrcholů dostupila už za změněných poměrů, kdy po Husákově nástupu byla v *Rudém právu* a *Tribuně* rozjeta pomlouvačná kampaň proti mimořádnému sjezdu i reformám obecně.¹⁴⁹ Tato kampaň nabrala na nových obrátkách v období XIV. sjezdu v roce 1971, kdy byla publikována celá řada štvavých článků.¹⁵⁰ Ostatně i část hlavního dokumentu přijatého na XIV. sjezdu s názvem *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSC* byla ostře kritická vůči Vysočanskému sjezdu.

Opačně laděné publikace nemohly v Československu legálně vycházet. Proto byly buď vytištěny v cizině a do republiky pašovány v obalech s jinými názvy¹⁵¹, nebo se šířily samizdatem.¹⁵² V každém případě měly pouze omezený dosah v okruhu spolehlivých kontaktů opozice, a proto XIV. mimořádný sjezd upadl mezi řadovými občany do zapomnění, z něhož mohl vystoupit až po roce 1989.

ZÁVĚR

Odstavení Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka ÚV KSC na začátku roku 1968 otevřelo prostor pro rozsáhlé demokratizační reformy dlouhodobě stagnujícího komunistického režimu. Uvnitř KSC však postupně došlo k hluboké názorové diferenciaci v otázce zvládnání jejich průběhu a jevů spojených s uvolňováním společenského klimatu. V konzervativním křídle uvnitř KSC, podporovaném stranickým vedením Sovětského svazu a jeho východoevropských satelitů, rostly obavy o další trvání režimu sovětského typu v Československu, jež reformisté považovali za přehnané a trvali na dalším pokračování demokratizace.

Mimořádný XIV. sjezd Komunistické strany Československa se díky vnitřním rozporům na domácí politické scéně, spojeným se silným vnějším tlakem, mohl stát místo obvyklé prázdné ceremonie opravdu historickou událostí, během jejíž přípravy a samotného průběhu by se zásadním způsobem rozhodlo o dalším směřování nejen vládnoucí komunistické strany, ale celé země. Vývoj sjezdových příprav se proto stal jedním z nejdůležitějších faktorů, které ovlivňovaly rozhodnutí vedení pěti zemí Varšavské smlouvy o provedení vojenské intervence v Československu v srpnu 1968.

Po okupaci Československa sehrálo rychlé svolání Vysočanského sjezdu a přijetí závěrů odsuzujících vpád cizích vojsk do země významnou úlohu při krachu snah kolaborantů o ustavení tzv. dělnicko-rolnické vlády a ospravedlnění invaze. Selhání politických plánů intervence nakonec okupanty donutilo zasednout v Moskvě k jed-

149 Například: Fakta nelze zamlčet. *Rudé právo*, 10. 9. 1969; Pokus pravicového centra o převrat ve straně. *Rudé právo*, 6. 11. 1969.

150 HÁJEK, I.: Bez masky. Na okraj programových dokumentů tzv. „vysočanského sjezdu“, *Tvorba*, 1971, č. 9, s. 3 a 5; SVAROVSKÁ, Anna: Velká hra (tzv. vysočanský sjezd). *Tribuna*, 1971, č. 4, s. 8–9, č. 5, s. 8, č. 6, s. 8.

151 PELIKÁN, Jiří: *XIV. mimořádný sjezd KSC. Protokola a dokumenty*. Tato kniha byla maskována obálkou 14. dílu spisů V. I. Lenina.

152 *Proces demokratické obrody v Československu roku 1968 a jeho vojenské potlačení*. Praha 1988 (samizdat).

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

nacímu stolu s československou delegací. Ta však s výjimkou Františka Kriegla podlehlá nátlaku a přistoupila k podpisu Moskevských protokolů. Nastoupila tak cestu ústupků a postupného odbourávání reformního procesu.

Jedním z bodů vynucené dohody z Moskvy byla anulace výsledků XIV. mimořádného sjezdu ve Vysočanech. Tento úkol se podařilo splnit v podstatě obratem po návratu moskevské delegace do Československa. Členy ústředních orgánů zvolených ve Vysočanech k rezignaci dovedla především disciplinovaná snaha zabránit rozkolu ve straně a autorita Dubčekova vedení, jež v tomto období dosáhla svého vrcholu. Stejnou motivaci měli také delegáti mimořádného sjezdu KSS, v jejichž rozhodování se hrála svou roli také nízká účast slovenských zástupců 22. srpna 1968 ve Vysočanech.

Anulace výsledků Vysočanského sjezdu byla zdánlivě vykompenzována odchodem některých zkompromitovaných funkcionářů z vedení strany a kooptací 80 delegátů z Vysočan do ústředního výboru vzešlého ze XIII. sjezdu KSČ. Přineslo to sice zásadní oslabení bezvýhradně promoskevských konzervativních sil ve straně, ale ty už v té chvíli nebyly pro prosazení sovětských plánů tak důležité. Místo nich na postupném odbourávání reformu pracovali ti reformní funkcionáři, kteří podlehli vidině záchrany jejich části výměnou za ústupky Moskvě. Tato politika postupně přivedla myšlenky Pražského jara až k jejich definitivní porážce, jejímž symbolem se stalo brutální potlačení demonstrací při prvním výročí okupace československými bezpečnostními silami.

Lukáš Cvrček

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY**Archivní prameny**

1. Národní archiv – fond Archiv ÚV KSČ

a) fond předsednictva ústředního výboru KSČ – 1261/0/5

b) fond sekretariátu ústředního výboru KSČ – 02/4

c) fond zasedání ústředního výboru KSČ – 01

d) fond sjezdy KSČ

2. Slovenský národný archiv

fond ÚV KSS – Zjazdy, konferencie KSS

3. Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR

fond KV ČSFR – sbírka Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967–1970,

Rozhovory (R)

Vydané pramenyPELIKÁN, Jiří: *XIV. mimořádný sjezd KSČ. Protokol a dokumenty*. Europaverlag, Vídeň 1970*Rok šedesátý osmý v usneseníh a dokumentech ÚV KSČ*. Svoboda, Praha 1969VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970 (prosinec 1967 – červenec 1968)*. ÚSD AV ČR a Doplněk, Praha a Brno 1995VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970 (červenec – srpen 1968)*. ÚSD AV ČR a Doplněk, Praha a Brno 1996VONDROVÁ, Jitka (ed.): *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)*. ÚSD AV ČR a Doplněk, Praha–Brno 1999VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (eds.): *Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen – srpen 1968)*. ÚSD AV ČR a Doplněk, Praha a Brno 2000**Denní tisk, časopisy, letáky a tiskoviny**

Rudé právo

Tribuna

Tvorba

Práce

letáky a tiskoviny kolportované v srpnu 1968 – uloženo v Národním archivu ve fondu Sjezdy KSČ – Mimořádný sjezd Vysočany

LiteraturaBÁRTA, Milan – CVRČEK, Lukáš – KOŠICKÝ, Patrik – SOMMER, Vítězslav: *Oběti okupace. Československo 21. 8.–31. 12. 1968*. ÚSTR, Praha 2008BENČÍK, Antonín: *Rekviem za pražské jaro*. Tempo, Třebíč 1998BENČÍK, Antonín: *V chapadlech kremelské chobotnice*. Mladá fronta, Praha 2007CÍSAŘ, Čestmír: *Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah*. ETC publishing, Praha 1998DIENSTBIER, Jiří – LÁNSKÝ, Karel – ŠILHÁN, Věněk – ŠIMON, Bohumil: *Srpen 1968*. Práce, Praha 1990

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

- HOCHMAN, Jiří (ed.): *Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. Svoboda, Praha 1993
- KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy*. Doplněk, Brno 2002
- KURAL, Václav (ed.): *Československo roku 1968, Obrodný proces*, 1. díl. Parta, Praha 1993
- MLYNÁŘ, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. Mladá fronta, Praha 1990
- PAUER, Jan: *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*. Argo, Praha 1995
- PEŠEK, Jan a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948–1989, Personifikácia politického vývoja*. Vydavateľstvo Michala Vaška a HÚ SAV, Prešov a Bratislava 2003
- PLEVZA, Viliam: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril. Tatrpress, Bratislava 1991*
Proces demokratické obrody v Československu roku 1968 a jeho vojenské potlačení. Praha 1988 (samizdat)
- RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Academic Press a Masarykův ústav AV ČR, Bratislava a Praha 1998
- Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967–1970*, sv. III. Komisia vlády SR pro analýzu historických událostí z rokov 1967–1970 a Politologický kabinet SAV, Bratislava 1992
- STEHLÍK, Josef (ed.): *Jaromír Litera*. Vlastním nákladem vydal Josef Stehlík, rok a místo neuvedeno
- ŠIMON, Bohumil: *Klobouk od Brežněva*. Periskop, Praha 1997

Lukáš Cvrček

PŘÍLOHA Č. 1

Složení ústředního výboru KSČ zvoleného na mimořádném XIV. sjezdu KSČ v Praze-Vysočanech

Dubček Alexander	Bejček Karel	Popluča Jaromír
Černík Oldřich	Hlaváček Mojmír	Falc Jaroslav
Svoboda Ludvík	Králík Bedřich	Plšer Josef
Špaček Josef	Hašek Josef	Hejzlar Zdeněk
Císař Čestmír	Zelenková Jiřina	Hrobek Antonín
Smrkovský Josef	Svoboda Jaroslav	Jelínek Jan
Šimon Bohumil	Částečka Jan	Haur Josef
Kriegel František	Smolík Zdeněk	Burian Václav
Černý Josef	Matějčík Vojtěch	Smidka Josef
Hájek Jiří	Dejl Ladislav	Galuška Miroslav
Hrdinová Libuše	Kábele Antonín	Goldstücker Eduard
Kadlec Vladimír	Faloušek Rudolf	Hanzelka Jiří
Krejčí Josef	Káninský Josef	Pavel Josef
Slavík Václav	Černý Rudolf	Erbán Evžen
Starý Oldřich	Klinger Miloslav	Pelikán Jiří
Šik Ota	Jindřich Václav	Hübl Milan
Kabrna Vladimír	Sýkora Jaroslav	Litera Jaromír
Šabata Jaroslav	Loskot Josef	Pavlíček František
Ondráček Karel	Paulus Zdeněk	Šilhán Věněk
Příbyl Josef	Svoboda Josef	Brož Bohumil
Vojáček Bohumil	Trojánek Vojtěch	Judl Jiří
Zuda Josef	Šauer Břetislav	Kosík Karel
Pavlištík Karel	Šimeček Václav	Kratěna Josef
Vojáček Bořivoj	Stoklasa Jiří	Moc Zdeněk
Petránek František	Klánský Jan	Němčanský Miloš
Salák Libor	Koubek Josef	Sochor Lubomír
Klága Petr	Kratochvíl Zdeněk	Vorel Karel
Doležal Zdeněk	Tousa Václav	Záruba Antonín
Soukalová Olga	Jeřábek Jan	Vodsoň František
Mrázek Karel	Němcová Jarmila	Vaculík Martin
Šmidke Vlado	Jarolím Rudolf	Mlynář Zdeněk
Ploss Jiří	Šimek Miroslav	Ťopek František
Mára Josef	Kargel Vladimír	Šišovský Josef
Rybař Jaroslav	Frank Jaromír	Husák Gustáv
Polívka Miloš	Oldina Josef	Hladký Milan

Zdroj: NA, f. Archiv ÚV KSČ, KSČ – sjezdy, XIV. sjezd Vysočany, karton 5 – Rezoluce a dokumenty schválené tzv. „mimořádným XIV. sjezdem KSČ“ a „nově zvoleným ÚV KSČ“, které byly různým způsobem publikovány a šířeny.

Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ

Colotka Peter	Opavský Jozef	Faraga Michajl
Pavlenda Viktor	Haar Jozef	Sabolčík Juraj
Zrak Josef	Jankech Anton	Varga Pavol
Kočtúch Hviezdoň	Ťažký Anton	Pezler Otto
Novomeský Ladislav	Pepich Egyd	Puziová Pavlína
Števček Pavol	Repáš Milan	Marko Ján
Sádovský Štefan	Dzúr Martin	Petruňa Fedor
Sedláková Mária	Skalka Jozef	Tröml Augustin
Klokoč Ondrej	Belaj Jaroslav	Procházka Ján
Turček Július	Koscelanský Ján	Graca Bohuslav
Valo Ján	Batta Alois	Sámel Ondrej
Neoveský Kliment	Beder Jozef	Machačová Božena
Malý Jozef	Pirč Ján	Borůvka Josef

PŘÍLOHA Č. 2

Složení ústřední kontrolně-revizní komise KSČ zvolené na mimořádném XIV. sjezdu KSČ v Praze-Vysočanech

Döbrt Osvald	Wait Milan	Janečko Martin
Hochman Leopold	Čechal Adolf	Baudyšová Vlasta
Horký Jaroslav	Jirků Vladislav	Hatala Vojtěch
Hromádka Václav	Šonláková Božena	Míšeje František
Barák Antonín	Braun Zdeněk	Bizup František
Pleskot Václav	Šulda Miroslav	Rauschman Josef
Rypel Jiří	Bízek Antonín	Pavelka Pavel
Pietropaolová Ilona	Kolmistr Vladimír	Jancík Jan
Kaplan Karel	Urban František	Bártík František
Štika Jiří	Belfin Václav	Uher Jan
Bartoň Vladimír	Chmelová Josefa	Michalík Ondrej
Kalda Oldřich	Krajča Josef	
Odstrčil Jaroslav	Pavlis Július	

Zdroj: NA, f. Archiv ÚV KSČ, KSČ – sjezdy, XIV. sjezd Vysočany, karton 5 – Rezoluce a dokumenty schválené tzv. „mimořádným XIV. sjezdem KSČ“ a „nově zvoleným ÚV KSČ“, které byly různým způsobem publikovány a šířeny.

Lukáš Cvrček

PŘÍLOHA Č. 3

Složení předsednictva ÚV KSČ zvoleného na mimořádném XIV. sjezdu KSČ v Praze-Vysočanech

Dubček Alexander	Sádovský Štefan	Sámel Ondrej
Smrkovský Josef	Colotka Peter	Šimeček Václav
Kriegel František	Matějčík Vojtěch	Zrak Jozef
Černík Oldřich	Kabrna Vladimír	Vojáček Bohumil
Špaček Josef	Litera Jaromír	
Císař Čestmír	Husák Gustáv	Zastupováním Alexandra
Šimon Bohumil	Goldstücker Eduard	Dubčeka byl po dobu
Hrdinová Libuše	Hejzlar Zdeněk	jeho nepřítomnosti po-
Šilhán Věněk	Hübl Milan	věřen tajemník Vysočan-
Šik Ota	Moc Zdeněk	ského ústředního výboru
Slavík Václav	Turček Július	Věněk Šilhán.
Řažký Anton	Pavlanda Viktor	

Zdroj: NA, f. Archiv ÚV KSČ, KSČ – sjezdy, XIV. sjezd Vysočany, karton 5 – Rezoluce a dokumenty schválené tzv. „mimořádným XIV. sjezdem KSČ“ a „nově zvoleným ÚV KSČ“, které byly různým způsobem publikovány a šířeny.

VYSVĚTLIVKY

ČSLA	- Československá lidová armáda
ČSSR	- Československá socialistická republika
HV	- hlavní výbor
KSČ	- Komunistická strana Československa
KSS	- Komunistická strana Slovenska
KSSS	- Komunistická strana Sovětského svazu
KV	- krajský výbor
KV ČSFR	- Komise vlády České a Slovenské federativní republiky
LM	- Lidové milice
MV	- ministerstvo vnitra
RP	- Rudé právo
SED	- Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SSSR	- Svaz sovětských socialistických republik
ÚKRRK	- ústřední kontrolně-revizní komise
ÚSD AV ČR	- Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky
ZO	- základní organizace